

ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)

UNIVERSITY OF RUSE “Angel Kanchev”
РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ “АНГЕЛ КЪНЧЕВ”

BSc, MSc and PhD Students & Young Scientists
Студенти, докторанти и млади учени

PROCEEDINGS

Volume 64, book 6.5.
Pedagogy and Psychology

НАУЧНИ ТРУДОВЕ

Том 64, серия 6.5.
Педагогика и Психология

Ruse
Русе
2025

Volume 64 of PROCEEDINGS includes the papers presented at the scientific conference RU&SU'25, organized and conducted by University of Ruse "Angel Kanchev" and the Union of Scientists - Ruse. Series 6.5 contains papers reported in the Pedagogy and Psychology section.

Book	Code	Faculty and Section
Agrarian and Industrial Faculty		
1.1.	FRI-8.303b-1-AMT&ASVM	Agricultural Machinery and Technologies, Agrarian Science and Veterinary Medicine
	FRI-1.202-1-MR	Maintenance and Reliability
	FRI-9.2-1-THPE	Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment
	FRI-19.206-1-EC	Ecology and Conservation
	FRI-16.203-1-ID	Industrial Design
1.2.	THU-SSS-AMT&ASVM	Agricultural Machinery and Technologies, Agrarian Science and Veterinary Medicine
	THU-SSS-MR	Maintenance and Reliability
	THU-SSS-THPE	Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment
	THU-SSS-EC	Ecology and Conservation
	THU-SSS-ID	Industrial Design
Faculty of Mechanical and Manufacturing Engineering		
2.1.	FRI-1.317-1-MEMBT	Mechanical Engineering and Machine-Building Technologies
2.2.	TUE-1.417-SSS-MEMBT	Mechanical Engineering and Machine-Building Technologies
Faculty of Electrical Engineering Electronics and Automation		
3.1.	FRI-10.326-1-EEEE	Electrical Engineering, Electronics and Automation
3.2.	FRI-2G.303-1-CCT1	Communication and Computer Technologies 1
	FRI-2G.302-1-CCT2	Communication and Computer Technologies 2
3.3.	THU-10.326-SSS-EEEE	Electrical Engineering, Electronics and Automation
	THU-2G.303-SSS-CCT	Communication and Computer Technologies
Faculty of Transport		
4.1.	FRI-KC.H2-1-TMS	Transport and Machine Science
	SAT-KC.H2-1-TMS	Transport and Machine Science
4.2.	FRI-20.21-2-SITSTL	Sustainable and Intelligent Transport Systems, Technologies and Logistics
4.3.	MON-5.21-SSS-TMS	Transport and Machine Science
Faculty of Business and Management		
5.1.	FRI-2B.412-1-EM1	Economics and Management
5.3.	THU-2G404-SSS-EM	Economics and Management
5.4.	FRI-2G.510-1-ESIS	European Studies and International Security
8.2.	FRI-1.322-1-SW	Social Work
Faculty of Natural Sciences and Education		
6.1.	FRI-1.414-MIP	Mathematics, Informatics and Physics
6.2.	FRI-2G.305-1-PP	Pedagogy and Psychology
6.3.	FRI-2G.309-1-LL	Linguistics and Literature
	FRI-12.23-1-AS	Art Studies
6.4.	FRI-2G.307-1-ERI	Education - Research and Innovations

6.5.	FRI-1.407-SSS-PP	Pedagogy and Psychology
6.6.	FRI-2G.408-SSS-LLA	Linguistics, Literature and Art Science & History, Ethnology and Folklore
6.7.	FRI-2.203-SSS-FM	Financial Mathematics
	FRI-1.416.1-SSS-I	Informatics
Faculty of Law		
7.1.	FRI-2B.313-1-L	Law Studies
	SAT-2B.313-1-L	Law Studies
7.2.	FRI-2B.312-1-NS	National Security
7.3.	WED-2B313-SSS-L	Law Studies
Faculty of Public Health and Health Care		
8.1.	FRI-2K.201-1-HP	Health Promotion
8.3.	FRI-2G.104-1-HC	Health Care
8.4.	FRI-2G.309-1-MCDA	Medical and Clinical Diagnostic Activities
8.5.	THU-K.101-SSS-HP	Health Promotion
	THU-2.101-SSS-HC	Health Care
	THU-2Г.105-SSS-MCDA	Medical and Clinical Diagnostic Activities
Quality of Education Directorate		
9.1.	FRI-2.104-1-QHE	Quality of Higher Education
Razgrad Branch of the University of Ruse		
10.1.	FRI-LCR-1-CT(R)	Chemical Technologies
	FRI-LCR-P-1-CT(R)	Chemical Technologies (Poster session)
10.2.	FRI-LCR-1-BFT(R)	Biotechnologies and Food Technologies
	SAT-LCR-P-1-BFT(R)	Biotechnologies and Food Technologies (Poster session)
10.3.	TUE-SSS-BFT(R)	Biotechnologies and Food Technologies
	TUE-SSS-CT(R)	Chemical Technologies
Silistra Branch of the University of Ruse		
11.1.	FRI-110-1-PPM(S)	Pedagogy; Psychology and Methodology of training in...
	FRI-229-1-P(S)	Philology
	FRI-216-1-TS(S)	Technical Sciences
11.2.	FRI-239-I-PMT(S)	Pedagogy and Methodology of Training in...
	FRI-229-I-H(S)	Humanities
	FRI-216-I-TS(S)	Technical Sciences

The papers have been reviewed.

ISSN 1311-3321 (print)

ISSN 2535-1028 (CD-ROM)

ISSN 2603-4123 (on-line) Copyright © authors

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.

The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

PROGRAMME COMMITTEE

- **Prof. Amar Ramdane-Cherif**
University of Versailles, France
- **Assoc. Prof. Manolo Dulva HINA**
ECE Paris School of Engineering, France
- **Prof. Leon Rothkrantz**
Delft University of Technology, Netherlands
- **Assoc. Prof. Antonio Jose Mendes**
University of Coimbra, Portugal
- **Prof. Ville Leppanen**
University of Turku, Finland
- **Assoc. Prof. Marco Porta**
University of Pavia, Italy
- **Prof. Douglas Harms**
DePauw University, USA
- **Prof. Zhanat Nurbekova**
L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur Sultan, Kazakhstan
- **Prof. Mirlan Chynybaev**
Kyrgyz State Technical University, Bishkek, Kyrgyzstan
- **Prof. Ismo Hakala, PhD**
University of Jyväskylä, Finland
- **Prof. Artur Jutman, PhD**
Tallinn University of Technology, Estonia
- **Prof. RNDr. Vladimir Tvarozek, PhD**
Slovak University of Technology in Bratislava, Bratislava, Slovakia
- **Assoc. Prof. Ing. Zuzana Palkova, PhD**
Slovak University of Agriculture in Nitra, Nitra, Slovakia
- **Andrzej Tutaj, PhD**
AGH University of Science and Technology, Krakow, Poland
- **Prof. Valentin NEDEFF Dr. eng. Dr.h.c.**
“Vasile Alecsandri” University of Bacău, Romania
- **Cătălin POPA, PhD**
“Mircea cel Bătrân” Naval Academy, Constantza, Romania
- **Prof. dr Larisa Jovanović**
Alfa University, Belgrade, Serbia
- **Prof. dr hab. Edmund LORENCOWICZ**
University of Life Sciences in Lublin, Poland
- **Assoc. Prof. Ion MIERLUS - MAZILU, PhD**
Technical University of Civil Engineering, Bucharest, Romania
- **Prof. Dojčil Vojvodić PhD**
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia
- **Assoc. Prof. Alexandrache Carmen, PhD**
Department of Teacher Training, “Dunarea de Jos”, Galati University, Romania
- **Prof. Alberto Cabada**
University of Santiago de Compostela, Faculty of Mathematics, Santiago de Compostela, Spain
- **Kamen Rikev, Dr Hab.**
Institute of Slavic Philology, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland
- **Anna Klimentova, PhD**
Constantine the Philosopher University of Nitra, Slovakia

- **Prof. Ricardo Gobato, PhD**
Secretariat of State of Parana Education and Sport, Laboratory of Biophysics and Molecular Modeling Genesis, Brasil
- **Prof. Fatima Rahim Abdul Hussein, PhD**
University of Misan, College of Basic Education, English Department, Iraq
- **Prof. Liqaa Habeb Al-esedi, PhD**
English Department, College of Education for Human Science, University of Diyala, Iraq
- **Prof. Esengeldin Baurzhan Satybaldyuly, PhD**
Pavlodar Pedagogical University “Alkey Margulan”, Kazakhstan
- **Prof. Igor Kevorkovich Danilov, DSc**
Yuri Gagarin State Technical University of Saratov, Russia
- **Prof. Aleksander Valentinov Sladkowski, DSc**
Silesian University of Technology, Poland
- **Prof. Vera Karadjova, PhD**
“St. Kliment Ohridski” University – Bitola, Faculty of tourism and hospitality – Ohrid, Republic of North Macedonia
- **Prof. Aleksandar Trajkov, PhD**
“St. Kliment Ohridski” University - Bitola, Faculty of tourism and hospitality – Ohrid, Republic of North Macedonia
- **Prof. Petar Pepur, PhD**
University of Split, Croatia
- **Prof. Korhan Arun, PhD**
Namik Kemal University, Tekirdağ, Turkey
- **Prof. Yuliya Yorgova, PhD**
Burgas Free University, Bulgaria
- **Jelena Stankovic, PhD**
University of Nis, Serbia
- **Jovica Stankovic, PhD**
University of Nis, Serbia
- **Prof. Dr. Diana E. Woolfolk Ruiz**
CETYS University, Mexico
- **Prof. Gerhard Fiolka, PhD**
University of Fribourg, Switzerland
- **Prof. Haluk Kabaalioglu, PhD**
Yeditepe University, Turkey
- **Prof. Silva Alves, PhD,**
University of Lisbon, Portugal
- **Hanneke van Bruggen, DHC mult**
Appeldoorn, The Netherlands
- **Prof. Elena Torina**
Tula State Pedagogical University "L. N. Tolstoy", Tula, Russia
- **Prof. Violeta Jotova**
Direction Pediatrics at St. Marina University Hospital - Varna, Bulgaria, Chair ESPE Postgraduate Qualification Committee
- **Prof. Tanya Timeva, MD, PhD**
Obstetrics and Gynecology Hospital "Dr. Shterev", Sofia, Bulgaria
- **Prof. Kiril Stoychev, PhD,**
Institute of Metal Science, Equipment and Technologies “Acad. A. Balevsci” with Hydroaerodynamics centre – BAS, Bulgaria
- **Assoc. Prof. Mark Shamtsyan, PhD**
Technical University, Saint Petersburg, Russia
- **Assoc. Prof. Oleksii Gubenia, PhD**
National University of Food Technologie, Kiev, Ukraine

- **Prof. Olexandr Zaichuk, DSc**
Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnepropetrovsk, Ukraine
- **Prof. Eugene Stefanski, DSc**
Samara University, Russia
- **Assoc. Prof. Tatiana Strokovskaya, PhD**
International University of Nature “Dubna”, Dubna, Russia
- **Prof. DSc. Petar Sotirov**
Maria Curie-Sklodowska University of Lublin, Poland
- **Accos. Prof. Krassimir Dochev Dochev, PhD**
University of Portsmouth School of Engineering, UK
- **Mariana Yordanova Docheva, PhD**
University of Portsmouth School of Engineering, UK
- **Assoc. Prof. Ivan Antonov Lukanov, PhD**
University of Botswana, Faculty of Engineering and Technology, Gaborone, Botswana
- **Assoc. Prof. Petko Vladev Petkov, PhD**
Research Associate Cardiff University, UK
- **Prof. Stepan Terzian DSc**
Bulgarian Academy of Science, Bulgaria
- **Prof. Gabriel Negreanu, PhD**
University Politehnica of Bucharest, Romania
- **Prof. Dobrin Vasilev, MD, PhD**
UMHAT Medica Cor, Ruse, Bulgaria
- **Prof. Nicolae Craciunoiu**
University of Craiova
- **Assoc. Prof. Stelian Tarulescu**
Transilvania University of Brasov
- **Assoc. Prof. PhD Andrei-Alexandru Boroiu**
University of Pitești
- **Prof. Renzo Capitani, PhD**
University of Florence, Engineering School, Italia
- **Prof. Radoslaw Wrobel, DSc**
Wrocław University of Science and Technology, Poland
- **Assoc. Prof. Darina Dimitrova PhD**
University of Economics - Varna

ORGANISING COMMITTEE

◆ **ORGANIZED BY: UNIVERSITY OF RUSE (UR) AND UNION OF SCIENTISTS (US) - RUSE**

◆ **ORGANISING COMMITTEE:**

● **Chairperson:**

Assoc. Prof. Desislava Atanasova, PhD – Rector of UR, Chairperson of US – Ruse,
Prof. DTSc. Hristo Beloev, DHC mult., Academician of Bulgarian Academy of Sciences

● **Scientific Secretary:**

Prof. Daniel Bratanov, PhD
dmbratanov@uni-ruse.bg

● **THEMATIC FIELDS:**

- **Agricultural Machinery and Technologies, Agrarian Sciences and Veterinary Medicine**
Assoc. Prof. Атанас Атанасов, PhD,
aatanasov@uni-ruse.bg, +359 885 497 406
- **Maintenance and Reliability**
Prof. Mitko Nikolov, DSc,
mnikolov@uni-ruse.bg, +359 82 888 458
- **Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment**
Prof. Gencho Popov, DSc,
gspopov@uni-ruse.bg, +359 82 888 441
- **Ecology and Conservation**
Assoc. Prof. Plamen Manev, PhD,
pmanev@uni-ruse.bg, +359 889 382 797
- **Industrial Design**
Assoc. Prof. Yordan Doichinov, PhD,
doichinov@uni-ruse.bg, +359 887 273 040
- **Pedagogy; Psychology and Methodology of training in...; (18.10.24, Silistra)**
Assoc. Prof. Diana Zhelezova-Mindizova, PhD,
dmindizova@uni-ruse.bg
- **Philology (27.10.23, Silistra)**
Assoc. Prof. Rumiana Lebedova, PhD,
rlebedova@uni-ruse.bg
- **Technical Sciences (27.10.23, Silistra)**
Assoc. Prof. Evgenia Goranova, PhD,
egoranova@uni-ruse.bg
- **Chemical Technologies (08-09.11., Razgrad)**
- **Biotechnologies and Food Technologies (08-09.11., Razgrad),**
Prof. Tsvetan Dimitrov, PhD,
conf_rz@abv.bg, +359 887 631 645
- **Mechanical Engineering and Machine-building Technologies**
Prof. Ivelin Ivanov, PhD,
ivivanov@uni-ruse.bg, +359 82 888 472

- **Electrical Engineering, Electronics and Automation**
Assoc. Prof. Boris Evstatiev, DSc, bevstatiev@uni-ruse.bg, +359 82 888 371,
Assoc. Prof. Kiril Sirakov, csirakov@uni-ruse.bg, +359 82 888 364
- **Communication and Computer Systems**
Assoc. Prof. Yordan Kalmukov, jkalmukov@uni-ruse.bg, +359 82 888 681,
Assoc. Prof. Adriana Borodzhieva, PhD, aborodzhieva@uni-ruse.bg, +359 82 888 734
- **Transport and Machine Science**
Assoc. Prof. Tonch Balbuzanov,
tbalbuzanov@uni-ruse.bg, +359 82 888 608
- **Sustainable and Intelligent Transport Systems, Technologies and Logistics**
Assoc. Prof. Tonch Balbuzanov,
tbalbuzanov@uni-ruse.bg, +359 82 888 608
- **Economics and Management**
Pr. Assist. Prof. Miroslava Boneva, PhD, mboneva@uni-ruse.bg, +359 82 888 776,
Pr. Assist. Prof. Elizar Stanev, PhD, eastanev@uni-ruse.bg, +359 82 888 557
- **European studies and International Security**
Prof. Vladimir Chukov, DSc, vchukov@uni-ruse.bg, 0889 768745,
Pr. Assist. Elizar Stanev, eastanev@uni-ruse.bg, +359 82 888 557
- **Mathematics, Informatics and Physics**
Prof. Tsvetomir Vasilev, PhD,
tvasilev@uni-ruse.bg, +359 82 888 475
- **Education - Research and Innovations**
Pr. Assist. Prof. Ralica Vasileva-Ivanova, PhD,
rivanova@uni-ruse.bg, 0884 109 719
- **Pedagogy and Psychology**
Assoc. Prof. Valentina Vasileva, PhD, vvasileva@uni-ruse.bg, 0898 407 577,
Assoc. Prof. Galina Georgieva, PhD, gggeorgieva@uni-ruse.bg, 0889 951 920
- **History, Ethnology and Folklore**
Assist. Prof. Veselka Radeva, PhD,
vradeva@uni-ruse.bg, 082888437
- **Linguistics, Literature and Art Science**
Assoc. Prof. Emilia Nedkova, PhD,
enedkova@uni-ruse.bg, 0886 255 154
- **Health Promotion**
Assoc. Prof. Stefka Mindova, PhD,
smindova@uni-ruse.bg, +359 882 895 149
- **Social Work**
Pr. Assist. Prof. Ana Popova, PhD,
apopova@uni-ruse.bg, +359 889 874 219
- **Medical and Clinical Diagnostic Activities**
Pr. Assist. Deniza Trancheva, MD, PhD,
dtrancheva@uni-ruse.bg, +359 82 888 410
- **Health care**
Assoc. Prof. Tsveta Hristova, PhD,
tshristova@uni-ruse.bg, +359 878 389 793
- **Law**
Assoc. Prof. Elitsa Kumanova, PhD,
ekumanova@uni-ruse.bg, +359 884 980 050

- **National Security**
Assoc. Prof. Milen Ivanov, DSc,
poligon@abv.bg, +359 82 888 736
- **Quality of Higher Education**
Prof. Ivanichka Serbezova, PhD, iserbezova@uni-ruse.bg,
Daniela Todorova, dtodorova@uni-ruse.bg, +359 82 888 378

- **REVIEWERS:**
 - Prof. Jivka Voenkinova, PhD
 - Assoc. Prof. Georgi Georgiev, PhD

PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

Content

1.	FRI-1.407.1-SSS-PP-01 Dimensions of Early Childhood Art Activities <i>Borislava Chobanova, Valentina Radeva</i>	12
2.	FRI-1.407.1-SSS-PP-02 Strategies for Socio-Pedagogical Support of Students in the Transition from School to University <i>Desislava Penkova, Lora Radoslavova</i>	20
3.	FRI-1.407.1-SSS-PP-03 Project Activities as A Means of Optimizing the Learning Process in Mathematics Lessons in Primary School <i>Galya Aleksandrova, Valentina Vasileva</i>	27
4.	FRI-1.407.1-SSS-PP-04 Educating for Belonging: Multilingualism, Diversity and European Values <i>Mariola Zvezdelinova Pencheva-Georgieva, Julia Doncheva</i>	35
5.	FRI-1.407.1-SSS-PP-05 The Children and Art as a Means of Communication <i>Nurgyul Feimova, Valentina Vasileva</i>	37
6.	FRI-1.407.1-SSS-PP-06 Overview of the Traditions and the Contemporary State of Mixed-Age Groups in Kindergarten in Bulgaria <i>Polina Dencheva-Lukova, Galina Georgieva</i>	40
7.	FRI-1.407.1-SSS-PP-07 Theoretical Concepts for Integrating Preschool-Aged Children from a Family Environment Into Kindergarten <i>Tanya Todorova, Galina Georgieva</i>	45
8.	FRI-1.407.1-SSS-PP-08 Challenges and Problems in the Training of Forensic Automotive Experts <i>Tsvetelina Yankova, Valentina Vasileva</i>	50
9.	FRI-1.407.1-SSS-PP-09 Methods for Recording Information for Students with Dyslexia and Dysgraphia <i>Ivo Minchev, Badgryana Ilieva</i>	55
10.	FRI-1.407.1-SSS-PP-10 Formation of Knowledge and Skills for Safe Behavior on the Street in 3-4-Year-Old Children <i>Mariyka Ilieva, Ekaterina Ivanova</i>	61
11.	FRI-1.407.1-SSS-PP-11 Children's Adaptation to Nursery School Conditions Through the Eyes of Parents <i>Selin Morolu, Ekaterina Ivanova</i>	66

FRI-1.407.1-SSS-PP-01

DIMENSIONS OF EARLY CHILDHOOD ART ACTIVITIES ¹

Borislava Chobanova – Student

Department of Pedagogy,
University of Ruse“Angel Kanchev”
Tel.: + 359 899 402 107
E-mail: boikoalina777@gmail.com

Assist. Prof. Valentina Radeva, MA, PhD – Supervisor

Dept. of Bulgarian Language, Literature, History and Art,
University of Ruse“Angel Kanchev”
Tel.: +359 82 / 888 832
E-mail: vtradeva@uni-ruse.bg

***Abstract:** This paper presents a research on the importance of fine art activities in institutions responsible for children at nursery age (1-3 years). Ever since 2017, the status of the draft regulation, which is expected to clarify the overall concept of the state standard for early childhood development, has not yet changed. It is likely that a number of factors, including political factors, have prevented the full implementation of the legislator's idea, namely that "One of the priorities of the Government of Bulgaria is investment in child health and education, and from an early age, with the clear awareness and conviction that early childhood development is an investment in the economy and the well-being of the nation and is linked to the principles of sustainable development" (Motives to the Ordinance). In many parts in the Ordinance there are texts which relate to expected achievements in pre-school education in the field of Fine art, although there is no such or similar wording. Nevertheless, one of the main goals of the Early Childhood Development Ordinance is to connect the content of nursery education to the content of pre-school education (Article 3, point 3 of the Ordinance).*

***Key words:** fine arts, educational standards, early childhood, pre-school education.*

Използвани съкращения в текста:

МОН – Министерство на образованието и науката

УНИЦЕФ – Детски фонд на обединените нации (на английски: United Nations Children's Fund, UNICEF)

ЮНЕСКО – Организация на обединените нации за образование, наука и култура (на английски: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)

ВЪВЕДЕНИЕ

Необходимостта от нови образователни стратегии и програми, съответстващи на съвременните психологически схващания за особеностите и механизмите на детското развитие, става причина в България да се сформира екип от експерти, който да представи концепция за създаването на стандарти за ранното детско развитие. През 2014 г., по инициатива и с подкрепата на УНИЦЕФ – България, с участието на редица специалисти и под ръководството на експерти от Института за изследване на населението и човека към Българската академия на науките, се появява първият проект на „Стандарти за развитие и учене в ранното детство: от раждането до три години“. Той е създаден в съответствие с опита и действията на Световната здравна организация за внедряване на доказани в международната педиатрична практика насоки за отглеждане на децата, за осигуряване на цялостното им физическо и психическо благополучие. Този проект има основна цел – „да се повиши качеството на грижата и да се осигури стимулираща среда за всички деца“ (Atanasova-Trifonova, M. et al, 2015: 7).

¹ Докладът е представен на студентската научна сесия на 08 май 2025 г. в секция „Педагогика и психология“ с оригинално заглавие на български език: ИЗМЕРЕНИЯ НА ИЗОБРАЗИТЕЛНИТЕ ДЕЙНОСТИ В РАННА ДЕТСКА ВЪЗРАСТ.

В началото на 2017 г. в официалния сайт на Министерския съвет на Р България за обществено обсъждане се предлага Проект на Наредба за стандартите за ранно детско развитие. За голямо съжаление, от тогава до настоящия момент по този приоритетен национален въпрос, който самите проектоносителите определят в мотивите си като „...инвестиция в икономиката и благосъстоянието на нацията“ (СМ, 2017), все още няма никакво развитие.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Дефиниция за „раннодетско развитие“

„Според речника на ЮНЕСКО терминът ранно детско развитие се отнася до физическото, познавателното, езиковото и социално-емоционалното развитие на малките деца и обобщава интегрирана концепция, която обхваща множество сектори – здравеопазване и хранене, образование и социална защита. УНИЦЕФ борави с тази категория по отношение на деца от 0 до 7-годишна възраст“ (Tsekulova, N., 2023).

„В България ранното детство, така както се дефинира от Комитета за правата на детето, традиционно се разделя на два големи подпериода – същинско ранно детство, което включва възрастта от раждането до третата година, и предучилищна възраст – от 3 години до постъпването в училище. Това разделение е отразено и в съдържанието, управлението и институционалните аспекти на политиките, ориентирани към малките деца. Съвременните разбирания за ранното детство обаче, разглеждат целия този период от раждането (и дори от момента на зачеване) до постъпването в училище в неговата цялост и изискват последователност и приемственост в публичните политики“ (Yordanov, I., Zahariev, B., 2014:4).

Ф. Даскалова определя периода от раждането до навършването на 3 годишна възраст на детето като самостоятелен и отделен от предучилищната възраст. Тя го нарича за краткострочно детство и го разделя условно на три подпериода, както следва:

1. Период на новороденото или неонатален период – от раждането до 1 месец.
2. Период на младенческата (кърмаческа) възраст – от 1 месец до 12 месеца.
3. Период на ранната детска (яслена) възраст – от 1 до 3 години.

Дефиницията на Даскалова за ранно детство гласи: „Ранното детство е първият период от живота на човека, който крие в себе си изключително големи възможности за развитие и възпитание. Това е периодът на първото приспособяване на организма към средата, на първите впечатления за света, на първите преживявания... Това, което детето овладява през първите три години от живота си, не е много по обем, но то е основа на целия му по-нататъшен живот.“ (Daskalova, F., 2008: 23-25).

„Детското развитие е процес, който има много измерения и включва динамични промени в различни области – физическо развитие и здраве, когнитивно, езиково и социално-емоционално развитие. Съгласно дейността подход за всеки възрастов период съществува определен тип дейност, която е от решаващо значение за развитието. Приема се, че във от тази дейност не могат да се формират психологическите новообразувания и в този смисъл тя се определя като водеща. След като възникнат и укрепнат във водещата дейност, новообразуванията проникват в другите пластове на психиката и по този начин съставляват предпоставките за успешен преход към следващия етап на развитие. Смяната на водещите дейности в онтогенезиса следва последователността:

- младенчество – непосредствено-емоционално общуване;
- ранна възраст – предметно-манипулативна дейност;
- предучилищна възраст – сюжетно-ролева игра;
- начална училищна възраст – учебна дейност;
- юношество – интимно-личностно общуване;
- ранна младост – професионално-учебна дейност.

Процесите, протичащи във всяка една от тези области, са взаимносвързани и неделими от другите. Напредъкът в една област служи като стимул за останалите и обратно – изоставането в една област може да доведе до изоставане в други“ (Veleva, A., 2013: 24-25).

„За разлика от растежа, който се разглежда като процес на количествени изменения на организма, развитието е непрекъснат процес на качествени изменения, в следствие от активно взаимодействие между детето и средата. Колкото е по-малко детето, толкова по-необходимо е да има някой, който с по-богатия си опит, с повечето знания и умения, ще може да помогне на детето в процеса на активно формиране на знания и умения в съответствие с неговите потребности и възможности. Това определя решаващата роля на възпитанието за развитието на детето през ранна възраст“ (Daskalova, F., 1991 after Ivanova, E., 2024).

Рисунката в ранното детство

Изследователи, като В. Димчев, Д. Чулова-Маркова, обособяват основните етапи в развитието на детската рисунка, съобразно възрастта. И двамата определят периода до навършване на 2 години на детето като „Доизобразителен период“. За него са характерни нецеленасочените движения, определяни като тип „драсканици“. Вниманието на детето е насочено към самото действие, към процеса, към материала и неговите свойства. Не се наблюдава никакъв интерес към резултата, нито към конкретни теми. В рисунките няма образ, а спонтанно, импулсивно положени линии или цветни петна. На възраст около 1 година постепенно започва формирането на зрително-моторната координация – детето изпитва истинско удоволствие да надраска белия лист, докато очите му следят дирята на молива (движението на ръката). (Dimchev, V., 1993) (Chulova-Markova, D., 2017)

В периода „Начало на изобразителна дейност“ (или преди изобразителен период) детето установява, че листа има край, започва да отчита границите в пространството и да се старее да не излиза от очертанията. Разбира също, че неговите драсканици могат да означават нещо – конкретен образ. Важно е детето да рисува това, което иска: мислено-създадено. Драсканиците се свързват с образи от самото дете, но асоциациите не са устойчиви, напр. една форма веднъж е къща, а друг път – кола. С навършване на три години детето започва самò да контролира безпорядъка върху изобразителната основа и тя придобива подреден вид. Преминаването към конкретни образи се забелязва отчетливо чак към четвъртата година. (Chulova-Markova, D., 2017: 11-18)

Именно към периода на ранната детска (яслена) възраст – от 1 до 3 години е насочено нашето внимание. Този период е белязан от значителни и динамични промени. Повечето автори акцентират върху прохождането и проговарянето, но с оглед тематиката на настоящия доклад, ние поставяме акцента върху развитието на детската ръка през призмата на изобразителните дейности. Подкрепяме твърдението на Л. Пенева, че „съдържанието и формата на тези дейности се усъвършенстват в хода на цялостното психично развитие на детето и са тясно свързани с когнитивното и социалното му развитие. Овладяването и усъвършенстването на уменията на ръката е продължителен и сложен процес, който е зависим както от възрастовите и индивидуални особености на детето, така и от условията и факторите на средата и взаимодействието с възрастните“. (Atanasova-Trifonova, M., Peneva, L., Stoyanova, J., 2023: 75)

Приемствеността в дейностите по изобразително изкуство между институциите, ангажирани с ранното детско развитие

„Според съвременните теоретични постановки, терминът „образование и грижи в ранна детска възраст“ (ОГРДВ) се отнася до публично финансираните и предлагани услуги за деца, които не са достигнали задължителната училищна възраст. „Образование“ и „грижи“ са обединени във фразата, за да се подчертае, че услугите за деца в ключват преимуществено физическото обгрижване, но при тях значимо място намира и създаването на възможности за развитие и учене“. (Clinica.bg, 2024)

Съгласно разпоредбите на Закона за здравето (ЗЗ) на първо място държавата и общините имат ангажимента да създават и поддържат нормалното функциониране на детските ясли, като по този начин „създават условия за осигуряване на здравословна жизнена среда и нормално физическо и психическо развитие на децата“ (ЛН, 2004, Art.117). Основната им функционална роля е формулирана по категоричен начин в закона и се свързва с „подпомагане на семейството при отглеждане на деца до тригодишна възраст и за осигуряване на тяхното

нормално физическо и психическо развитие“ (ЛН, 2004, Art. 118, (1)). Дейността им е регламентирана в Наредба №26/18.11.2008 г. за устройството и дейността на детските ясли и детските кухни и здравните изисквания към тях, издадена от министъра на здравеопазването, с последно изменение и допълнение от 08.07.2022 г.

В още един главен документ в българското законодателство се засяга въпросът за ранното развитие на децата. Вчл. 24, ал. 4 на Закона за преучилищното и училищното образование (ЗПУО) е предвиден текст, който изрично указва, че „деца, постъпили в яслени групи в детските градини, се отглеждат, възпитават, социализират и обучават по стандарти за ранно детско развитие, приети с наредба на министъра на здравеопазването и министъра на образованието и науката“ (LSPE, 2015, Art. 24, (4)).

В съдържанието на стандартите за ранното детско развитие авторите очертават идеята, че „ранното учене и развитие имат *многостранни измерения* и че всички области са взаимосвързани в една цялостна *интегрирана саморазвиваща се система*“ (Atanasova-Trifonova, M. et al, 2015: 10).

Малко по-задълбочен прочит на проекта за стандарт за ранното детско развитие, публикуван от Министерския съвет на Р България, и доброто познаване на стандартите за предучилищното образование разкриват приемствеността в дейностите, свързани с изобразителното изкуство. В проекта на стандарт и приложенията към него са обособени четири области: „Здраве, физическо и двигателно развитие“ „Познавателно развитие“, „Личностно-емоционално и социално развитие“ и „Езиково и комуникативно развитие“ със съответните им подобласти. Към всяка подобласт авторите са извели възможните връзки с образователните направления и ядрата, които са приоритет за предучилищно образование. (СМ, 2017)

Обстойният анализ на съдържанието в таблиците показва, че много повече активности могат да бъдат своеобразна препратка към предстоящите дейности по направление изобразително изкуство в детската градина. В настоящия доклад сме цитирали някои от тези извадки от приложенията, за които не е изрично посочено, че имат връзка с това направление, но категорично можем да заявим, че такива препратки са налице. В действителност, от всяка от четирите области могат да бъдат посочени повече от една пропуснати възможности, но в случая сме се ограничили до посочването на един пример.

Област „Здраве, физическо и двигателно развитие“:

➤ в подобласт 2.2 „Фини двигателни умения“ очаквано е уточнено, че дейностите тук имат силно изразени връзки с две образователни направления (ОН) – Конструирание и технологии (КТ) и Изобразително изкуство (ИИ). Вглеждайки се по-внимателно в две от предвидените тук дейности – „2.2.1 (2) *Късат тънки листове хартия*“ (СМ, 2017: 3) и малко по-нататък, в същия възрастов диапазон (към 18-месечна възраст), „2.2.2 (2) *Мачка хартия, прави топка от нея*“ (СМ, 2017: 4) са посочени връзки с конкретни образователни ядра само от ОН КТ. В действителност работата с хартия намира широко приложение в дейностите по създаване на различни видове апликации по ОН ИИ. Още в края на първото полугодие, съгласно изискванията на Наредба №5/2016 г., децата от първа възрастова група започват своите плахи опити да откъсват и изкъсват елементи от най-разнообразни видове хартия (използвайки главно от листите от приложенията). В Наредбата има известна неяснота по отношение на принципа в надграждането на уменията по видове апликации – плоска, релефна и обемна, но в образователното съдържание на познавателните книжки методистите са компенсирали този пропуск. Много често присъстват задачи, свързани с изграждане на релефен образ, създаден чрез способите на апликацията. Един от най-достъпните за малките деца начини е именно намачкването на малки късчета мека хартия (обикновено салфетка – т. нар. техника „торцевание“). (Ordinance No5/03.06.2016)

Област „Познавателно развитие“:

➤ в подобласт 2.3 „Познание за количество и числа“ отново е налице пропуск по отношение изброяването на възможните връзки и с направление ИИ. Такива шансове са налице благодарение на планираните дейности: „2.3.3 (4) *Обръща внимание на размера на*

обектите, като може да различи два обекта по големина, 2.3.4 (3) Ориентира се към формата, като важна характеристика и „2.3.4 (4) Сравнява сходни по форма фигури“ (СМ, 2017: 9). В стандарта за ОН ИИ за 1-ва възрастова група е формулирано, че от детето се очаква да „създава образи от различни по форма и големина части“ (Ordinance No5/03.06.2016: 31). Още Ц. Шейтанова и колектив говорят за широко приложение в изобразителната дейност на най-малките на т. нар. „еталонни геометрични форми“ (Sheytanova, Ts. et al, 1993: 57). Тези елементарни изходни форми служат на децата за създаване на опростени, близки до тяхното обкръжение, образи чрез прилагане принципите на комбинаториката. Очертавайки най-важните параметри при сюжетното изобразяване, авторите не пропускат да отбележат един от най-често използваните интуитивни способности за подчертаване на композиционния център в творбата, за подчертаване на най-значимия за тях образ, а именно – „като го изобразяват значително по-едър, нарушавайки естественото съотношение с останалите изображения“ (Sheytanova, Ts. et al, 1993: 59).

Област „Личностно-емоционално и социално развитие“:

➤ в подобласт 2.3 „Емоционален опит, познание за емоции, саморегулация“ можем категорично да заявим, че дейностите, свързани с различни емоционални преживявания, като: „2.3.1 (2) Детето разбира страха на лицето на майката (грижещия се) като сигнал да не приближава непознат обект, а изненадата и усмивката като израз на позитивна оценка“ и „2.3.2 (4) Има обща представа за обективните причини за чувствата на човек в някои познати и типични ситуации“ (СМ, 2017: 14), не би следвало да се асоциират като присъщи единствено за ОН Околен свят. Л.Пенева, например, определя рисуването в най-ранните възрастови етапи като резултат както на психомоторни реакции, така и на отражение на натрупания опит на детето, в т.ч. социален и емоционален. (Atanasova-Trifonova, M., Peneva, L., Stoyanova, J., 2023: 75)

В. Радева и П. Памукова споделят, че в съдържанието на познавателните им книжки по изобразително изкуство за предучилищна възраст са намерили начини да включат всички емоционални умения, които Д. Голман определя като ключови съставки на ефективните програми – идентифициране, назоваване и изразяване на чувствата; управление на чувствата; отлагане на възнаграждението; контрол върху импулсите; намаляване на стреса. Тези умения в съвкупността им успяват да внедрят в почти всяка тема от съдържанието на образователните книжки. (Radeva, V., Pamukova, P., 2019)

Област „Езиково и комуникативно развитие“:

➤ в подобласт 2.1 „Слушане и разбиране“ детето трябва да „2.1.1 (3) Разбира инструкции. 2.2.4 (3) Изразява предпочитания към определени детски стихчета, приказки и приказни герои. 2.2.4 (4) Има предпочитания към произведение и персонажи и има любими герои“ (СМ, 2017: 17). Още в 1-ва възрастова група стандартът за предучилищната подготовка изисква детето да „Познава и назовава обекти при разглеждането на картини, илюстрации и произведения на народното творчество“ (Ordinance No5/03.06.2016: 29). Особено при малките възрастови групи (3-5-годишни), както В. Радева подчертава, е желателно като подходящ познавателен дидактически ресурс да се използват най-вече репродуцирани детски творби. Именно подобни достъпни визуални ресурси авторът определя като предпоставка да се постигне значително по-успешен резултат при първоначалните опити за наблюдение и анализ на различни творби. (Radeva, V., 2019)

Още в първите възрастови групи вниманието на децата е ангажирано и с разглеждане и обсъждане на художествени текстове. Тази предварителна дейност е всъщност подготовка за по-големите очаквания в трета възрастова група, когато децата вече създават самостоятелно или в екип „илюстрации по любими приказки“ (Ordinance No5/03.06.2016: 31).

ИЗВОДИ

Е. Иванова много точно дефинира, че „определящ фактор за осигуряване и ефективно реализиране на нормално физическо, психическо и личностно развитие е активното взаимодействие на детето със средата, чрез влиянието, посредничеството, грижата и

вниманието на възрастните“ (Peneva, L., 2015: 40 after Ivanova, E., 2024). Семейството може да предостави най-благоприятната среда за пълноценното развитие на децата. Публичните политики не могат да отменят родителите и близките в грижата за децата, но могат да им осигурят подкрепа. В тази връзка, изобщо не е за подценяване ролята на детските ясли. Дори и малко смело бихме заявили, че в определени случаи тези институции се явяват единствената алтернатива, за компенсиране пропуските в семейната среда. „Възпитанието и образованието могат най-ефективно да повлияят на развитието на детето и да компенсират съществуващи дефицити, получени в резултат от неравностойното му социално положение или здравословно състояние“ (Peneva, L., 2015: 9 after Ivanova, E., 2024).

Тук е уместно да се запитаме доколко утвърждаването на стандартите за ранното детско развитие ще бъде ефективен процес и ще постигне преследваните цели, предвид притеснителните данни, изнесени от НСИ за 2024 г. От справката става ясно, че обхватът на децата, отглеждани в детски ясли групи в детски градини, към 31.12.2024 г. общо за страната е 18 % (НСИ, 2024: 2). „Най-висок е показателят за областите София (столица) (22,5%), Плевен (22,1%) и Варна (21,8 %)“ (НСИ, 2024: 2). На другата крайност, с най-ниски показатели, са областите Сливен (7,8 %), Пазарджик (9,6 %) и Силистра (11,5 %).

Повече от очевидно е, че е налице необходимост да се потърси адекватен механизъм не само за осъществяване на приемственост между дейностите, но и за повишаване процента на посещаемост на децата в яслена възраст в съответните образователни институции в България. До тогава, каквито и образователни стандарти да се създават, те няма да са достатъчно ефективни и подкрепящи по-лесната адаптация на децата в този важен за тях преход – от яслата към детската градина.

REFERENCES

Atanasova-Trifonova, M. et al, 2015. Early Childhood Development and Learning Standards: from Birth to Three Years. Sofia, (**Оригинално заглавие:** *Атанасова-Трифонова, М. и колектив, 2015. Стандарти за развитие и учене в ранното детство: от раждането до три години. София.*)

URL: https://www.iphs.eu/n/images/knigi_snimki/Standarts_0-3_Years_full%20text.pdf

Atanasova-Trifonova, M., Peneva, L., Stoyanova, J., 2023. Early Screening Assessment and Guidelines for Stimulating the Development of Three-Year-Old Children. Sofia-city: Publication of the Regional Center for Support of the Inclusive Education Process, (**Оригинално заглавие:** *Атанасова-Трифонова, М., Пенева, Л., Стоянова, Ю., 2023. Ранна скринингова оценка и насоки за стимулиране развитието на тригодишни тедеча. София-град: Издание на Регионален център за подкрепа на процеса на приобщаващото образование, 2023.*) URL: <https://rcsf.bg/onlajn-resursi/ranna-skriningova-oczenka-i-nasoki-za-stimulirane-razvitiето-na-trigodishnite-decza/>

Chulova-Markova, D., 2017. The Code of Children's Drawing. Sofia: “Avangard Prima” Publishing House, (**Оригинално заглавие:** *Чулова-Маркова, Д., 2017. Кодът на детската рисунка. София: изд. „АвангардПрима“.*)

Clinica.bg, 2024 г. Nurseries Should Not Be Transformed to The Ministry of Education - statement of the Medical Federation "Support". (**Оригинално заглавие:** *Clinica.bg, 2024. Яслите да не се трансформират към МОН – становище на Медицинска федерация „Подкрепа“.*) URL: <https://clinica.bg/27178-qslite-da-ne-se-transformirat-kym-mon>

CM, 2017 (Council of Ministers), Draft Ordinance of 2017 on Standards for Early Childhood Development, (**Оригинално заглавие:** *Министерски съвет, 2017, Проект на Наредба от 2017г. за стандартите за ранно детско развитие*), URL: <https://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?@lang=bg-BG&Id=2574>

Daskalova, F., 1991. Pedagogy of Early Childhood. Blagoevgrad: VPI “Neofit Rilski”, (**Оригинално заглавие:** *Даскалова, Ф., 1991. „Педагогика на ранното детство“, Благоевград: ВПИ „Неофит Рилски“.*)

Daskalova, F., 2008. Psychopedagogy of Early Childhood. Sofia: "Daniela Ubenova" Educational Center, **(Оригинално заглавие: Даскалова, Фидана, 2008. Психопедагогика на ранното детство. София: ИК „Даниела Убенова“.)**

Dimchev, V., 1993. Methodology of Fine Art. Sofia: "Prosveta". **(Оригинално заглавие: Димчев, В., 1993. Методика на изобразителното изкуство. София: изд. „Просвета“.)**

Ivanova, E., 2024. Lecture Course on the Discipline "Early Childhood Pedagogy", "Angel Kanchev" University of Ruse, **(Оригинално заглавие: Иванова, Е., 2024 г. Лекционен курс по дисциплината „Педагогика на ранното детство“, Русенски университет „Ангел Кънчев“.)**

LH, 2004 (Law of Health), promulgated by SG No. 70/10.08.2004, effective from 01.01.2005 **(Оригинално заглавие: Закон за здравето, Обн. ДВ. бр.70/10.08.2004, В сила от 01.01.2005), URL: <https://www.mh.government.bg/bg/normativni-aktove/zakoni>**

LSPE, 2015 (Law on School and Preschool Education), promulgated, SG No. 79/13.10.2015, effective from 01.08.2016, **(Оригинално заглавие: Закон за предучилищното и училищното образование, Обн. ДВ. бр. 79/13.10.2015, В сила от 01.08.2016), URL: https://www.mon.bg/nfs/2024/09/zakon-preduchobrazovanie-v1608_110924.pdf**

NSI, 2024 (National Statistical Institute of Bulgaria, 2024). Day Nurseries in 2024. **(Оригинално заглавие: Национален статистически институт на Р България, 2024. Детски ясли през 2024 година.)**
URL: https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Creches2024_98M6P1Q.pdf

Ordinance No5/03.06.2016 on pre-school education, promulgated SG No. 46/17.06.2016, effective from 01.08.2016, **(Оригинално заглавие: Наредба № 5/03.06.2016 за предучилищното образование, Обн. ДВ. бр.46/17.06.2016, В сила от 01.08.2016), URL: https://www.mon.bg/nfs/2022/02/nrd5-2016_preduchilishtno-obr_izm31052024.pdf**

Ordinance No 26/18.11.2008 on the structure and operation of nurseries and children's kitchens and the health requirements for them, promulgated by SG No.103/02.12.2008, **(Оригинално заглавие: Наредба № 26/18.11.2008 г. за устройството и дейността на детските ясли и детските кухни и здравните изисквания към тях, Обн. ДВ. бр.103/02.12.2008). URL: <https://www.mh.government.bg/bg/normativni-aktove/naredbi?p=33>**

Peneva, L., 2015. Early Childhood Pedagogy. Sofia: "St. Kliment Ohridski" Educational Institution, **(Оригинално заглавие: Пенева, Л., 2015. „Педагогика на ранното детство“, София: УИ „Св. Климент Охридски“.)**

Radeva, V., 2019. Applied Aspects of Visual Support in the Educational Books "A Little Crooked, But Beautiful", VI International Scientific Conference from the Sensory to the Visual "Creatively towards Reality", VTU "Sv. Sv. Kiril i Metodii", **(Оригинално заглавие: Радева, В., 2019. Приложни аспекти на визуалната подкрепа в познавателните книжки „Малко криво, но красиво“, VI Международна научна конференция от сетивното към визуалното „Творчески към реалността“, ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“.)**

Radeva, V., Pamukova, P., 2019. Opportunities to Increase Children's Emotional Intelligence Through the Cognitive Books "A Little Crooked, But Beautiful", University of Ruse publishing center, **(Оригинално заглавие: Радева, В., Памукова, П., 2019., Възможности за повишаване емоционалната интелигентност на децата чрез познавателните книжки „Малко криво, но красиво“, изд. Център на Русенския университет.)**

Sheytanova, Ts. et al, 1993. Art Activities in Kindergarten to Help the Teacher. Sofia: "Prosveta", **(Оригинално заглавие: Шейтанова, Ц., Занков, О., Стойкова, Н., 1993. Изобразителни дейности в детската градина в помощ на учителя. София: изд. „Просвета“.)**

Tsekulova, N., 2023. Why is the Reform of Daycare Centers Important. Article by "Free Europe", **(Оригинално заглавие: Цекулова, Н., 2023. „Защо е важна реформата на детските ясли“, статия на „Свободна Европа“.)**, URL: <https://www.svobodnaevropa.bg/a/32227111.html>

Veleva, A., 2013. Pedagogy of the Game. Ruse, 2013: Publishing House "MEDIATECH" – Pleven, **(Оригинално заглавие: Велева, А., 2013. „Педагогика на играта“, Изд. „МЕДИАТЕХ“**

– Плевен. Русе, 2013.), URL: <https://veleva.net/wp-content/uploads/2014/04/Asia-Veleva-Pedagogika-na-igrata-2013.pdf>

Yordanov, I., Zahariev, B., 2014. “The First 7. Early Childhood Development –Perspectives, Challenges and Responsibilities”. UNICEF Bulgaria Discussion Paper, (**Оригинално заглавие:** Йорданов, И., Захариев, Б., 2014. „Първите 7. Ранното детско развитие –перспективи, предизвикателства и отговорности“. Дискусионен доклад на УНИЦЕФ България.), URL: <https://www.unicef.org/bulgaria/media/1941/file/BUL-full-report-the-first-7-ECD-bg.pdf.pdf>

* All electronic sources were last accessed on 30.04.2025 between 16:00 and 18:00.

FRI-1.407.1-SSS-PP-02

STRATEGIES FOR SOCIO-PEDAGOGICAL SUPPORT OF STUDENTS IN THE TRANSITION FROM SCHOOL TO UNIVERSITY²

Desislava Penkova – Student

Department of Pedagogy,
University of Ruse“Angel Kanchev”
Tel.: +359879 966 752
E-mail: penkovad285@gmail.com

Assoc. Prof. Lora Radoslavova, PhD - Supervisor

Department of Pedagogy,
University of Ruse“Angel Kanchev”
Phone: 082-888219
E-mail: lradoslavova@uni-ruse.bg

Abstract: *The report describes the results of a scientific study, conducted with students in pedagogical specialties, regarding socio-pedagogical strategies aimed at supporting the transition from school to university. The opinion of students regarding their difficulties in adapting to the university environment has been studied; the factors contributing to their social adaptation have been identified; the period for implementing the process of socio-pedagogical adaptation has been determined; the socio-pedagogical approaches that are significant for students and aimed at supporting their adaptation have been identified.*

Keywords: *Socio-pedagogical Support, Strategies, Transition, Adaptation, Mentoring, Academic Support, Preparatory programs.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Преходът от училище към университет е ключов момент в живота на всеки студент, съпроводен с множество емоционални, академични и социални предизвикателства. За да се улесни адаптацията и успешната интеграция в университетската среда, важна роля играе социално-педагогическата подкрепа.

Като един от най-важните моменти в живота на младите хора, преходът между двете институции включва не само промяна в учебната среда, но и нови социални, емоционални личностни предизвикателства. Има студенти, които изпитват трудности, свързани с адаптацията към академичните изисквания и социалната среда. Поради тази причина социално-педагогическата подкрепа е ключова за успешното преминаване през този етап и гарантиране на дългосрочна академична и личностна реализация.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Зачитането на потребностите и интересите на младите хора във всяка секторна политика, е с постоянен фокус върху заложените стратегически цели на Националната програма за младежта (2021-2025) и силно и устойчиво междусекторно партньорство с институциите на национално, регионално и местно ниво, както и със социалните партньори и неправителствените организации, които работят в младежкия сектор.³ „Европейските младежки цели за периода 2019-2027 г., включени в Стратегията на Европейския съюз за

² Докладът е представен на студентската научна сесия на 08 май 2025г. в секция „Педагогика и психология“ с оригинално заглавие на български език: СТРАТЕГИИ ЗА СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКА ПОДКРЕПА НА СТУДЕНТИ В ПРЕХОДА ОТ УЧИЛИЩЕ КЪМ УНИВЕРСИТЕТ. Докладът отразява резултати от работата по проект № 25-ФПНО-01: „Разработване на стратегии за усъвършенстване на социално-педагогическата работа съобразно съвременните поколенчески характеристики на потребителите на социално-образователни услуги“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.

³ https://nism.bg/images/documents/npm/NPM_2021-2025.pdf. Национална програма за младежта (2021-2025), стр. 1-12.

младежта... са следните: Цел 1: Свързване на ЕС с младежта; Цел 2: Равенство; Цел 3: Приобщаващи общества; Цел 4: Информация и конструктивен диалог; Цел 5: Психично здраве и благоденствие; Цел 6: Подпомагане развитието на младите хора от малките населени места; Цел 7: Качествена работа за всички; Цел 8: Качествено обучение; Цел 9: Пространство и участие за всеки; Цел 10: Устойчива и зелена Европа; Цел 11: Младежки и европейски програми⁴.

Целите на социално-педагогическата подкрепа могат да бъдат формулирани по следния начин:

- Насърчаване и подобряване на достъпа до информация, формиране на ключови компетентности, умения и знания, които трябва да притежава един бъдещ студент;
- Улесняване на адаптацията към университетската среда;
- Подпомагане на студентите в развитието на самостоятелност и отговорност;
- Осигуряване на емоционална подкрепа в период на преход;
- Насърчаване на социална интеграция и чувство за принадлежност;
- Превенция на отпадането от академичната среда, поради неуспешна интеграция.

Делчева отбелязва, че „Педагогическите специалисти трябва да бъдат подготвени да работят в приобщаваща среда, като използват личния си опит и ресурсите на различни учебни дисциплини“. ⁵Повишаването на нивото на ангажираност също е от важно значение за справянето с приобщаването.”

Основните стратегии за социално- педагогическа подкрепа могат да бъдат обобщени в следните направления:

- Подготвителни програми и ориентация. Организиране на информационни сесии и запознаване с университетската среда. Дни за запознаване със специалностите и самия университет;
- Менторство. Назначаване на ментори- социален педагог, студенти от по- горни курсове или преподаватели, които да насочват студентите при въпроси от тяхна страна, да бъдат на тяхно разположение; Индивидуални и/или групови срещи за споделяне на опит и решаване на проблеми; Изграждане на дългосрочна подкрепяща връзка между ментор и нов студент;
- Психо- социална подкрепа. Достъп до консултации с училищни психолози и социални педагози. Социалният педагог ще помогне за разгръщане потенциала на лицето в прехода от училище към университет.
- Академична помощ. Създаване на центрове за обучение и академично подпомагане; допълнителни уроци или учебни групи по трудни дисциплини; информация в e-learning, достъпна по всяко време в периода на академичния процес; насърчаване на социална активност; включване в студентски клубове, доброволчески дейности и събития. Организиране на културни и спортни събития.

С помощта на социално-педагогическа подкрепа лицето трябва да бъде насочено в подходяща за него среда, да бъде включено в различни проекти, семинари, практики, чрез които то ще бъде приобщено в академичното общество.

Проведено е изследване сред 138 студенти, обучаващи се в педагогически специалности към Факултет природни науки и образование на Русенски университет „Ангел Кънчев“, катедра „Педагогика“.

⁴http://www.sbubg.info/files/NAC_STRATEGIQ_ZA_MLADEZHITA_2021-2030.pdf. НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ ЗА МЛАДЕЖТА 2021-2030 г. Издадена от Народното събрание, Приложение към Решение за приемане на Национална стратегия за младежта 2021-2030 г., Обн. ДВ. бр. 14 от 10 февруари 2023г. Източник: Правно-информационни системи "Сиела" 15/02/2023 г., стр. 5.

⁵<https://www.cceol.com/search/article-detail?id=873306>; Делчева Ц. Холистичният подход в обучението на студенти по социална педагогика. Journal: Стратегии на образователната и научната политика. IssueYear: 28/2020. IssueNo: 3, PageRange: 282-290, PageCount: 9.

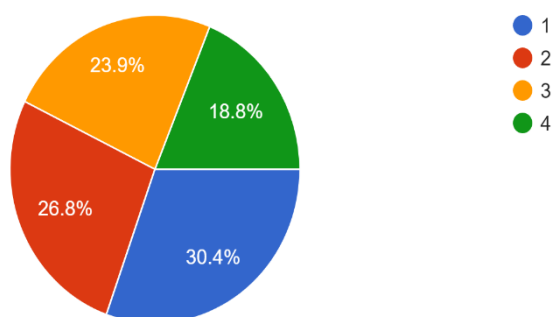
Целта на изследването е да се установят социално-педагогическите стратегии за подкрепа на студентите в процеса на преход от училище към университет, оказващи благоприятно въздействие върху тяхната социална адаптация.

За постигането на описаната цел за формулирани следните изследователски задачи:

- да се проучи мнението на студентите относно затрудненията им в адаптацията към университетската среда;
- да се установят факторите, допринасящи за социалната им адаптация;
- да се определи периода за осъществяване на процеса на социално-педагогическа адаптация;
- да се изведат значимите за студентите социално-педагогически подходи, целящи подкрепа на тяхната адаптация.

В кой курс на обучението си сте в момента?

138 responses

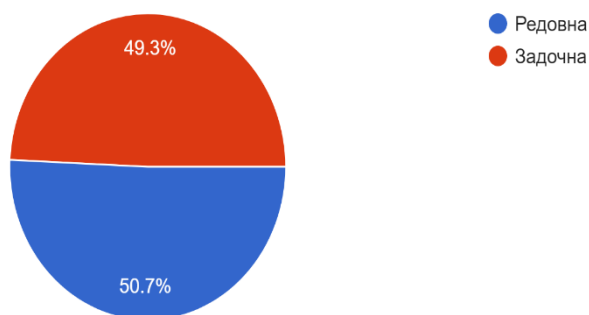

Фиг.1. Година на обучение

30,4% от запитаните лица в момента се обучават в 1 курс – четиридесет и двама студенти, 26,8% във 2 курс – тридесет и седем студенти, 23,9% в 3 курс – тридесет и трима студенти и 18,8% в 4 курс – двадесет и шест студенти.

В каква форма на обучение сте записани?

138 responses

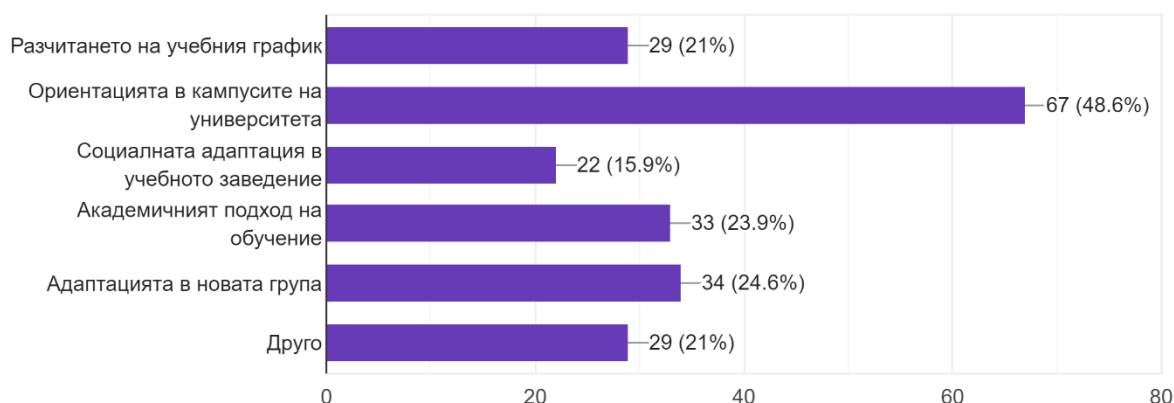

Фиг.2. Форма на обучение

Отговорилите студенти в редовна форма на обучение са 50,7% – седемдесет студенти, а в задочна форма на обучение са 49,3% – шейсет и осем студенти.

Кои бяха най-големите Ви затруднения, след постъпването в университета?

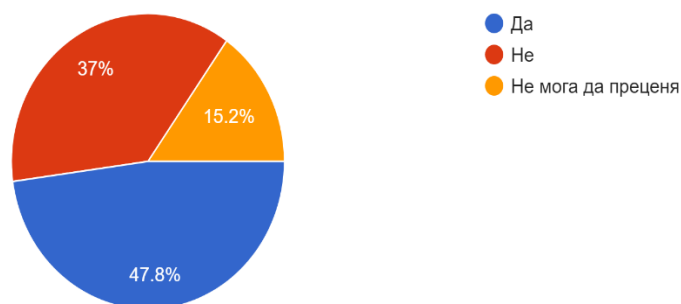
138 responses

Фиг.3. Затруднения, след постъпване в университета

От значение ли е по кое желание сте приети в изучаваната от вас специалност, за начинът, по който се адаптирате в университета?

138 responses

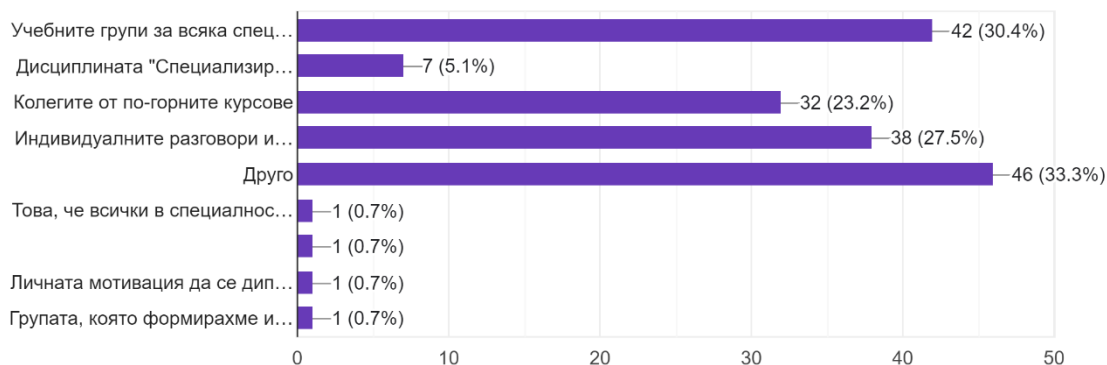

Фиг.4. Поредност на желанията за прием в избраната специалност

На въпроса дали е от значение по коя поредност на желанията са приети студентите в желаната от тях специалност по отношение на процеса на адаптация в университетската среда, 37% от запитаните лица или петдесет и един студенти считат, че за тях няма значение, 47,8% или шейсет и шест студенти отбелязват, че поредността на желанията има значение по отношение на по-бързата адаптация и 15,2 % или двадесет и един студенти са посочили отговор „Не мога да преценя“.

Какво Ви помогна за по-бързата социална адаптация във Висшето учебно заведение?

138 responses

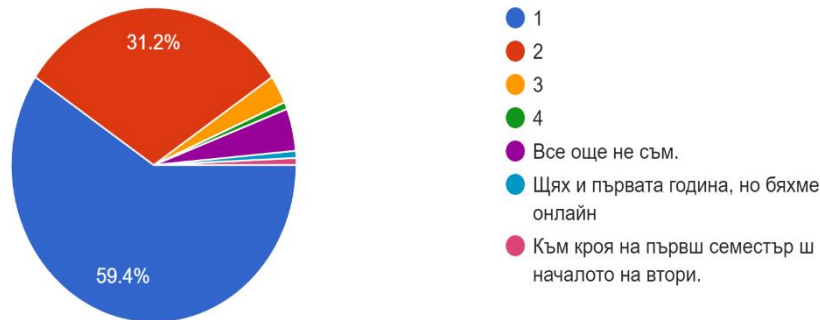

Фиг.5. Фактори за бърза адаптация във висшето учебно заведение

30,4% или четиридесет и двама студенти са на мнение, че създадените учебни групи в социалните мрежи са допринесли значително за по-бързата им социална адаптация, 27,5% или тридесет и двама студенти посочват като важен фактор провежданите индивидуални разговори и консултации с преподавателите от професионалното направление, 27,5% или тридесет и двама студенти считат, че комуникацията със студенти от горни курсове способства за по-бързата социална адаптация, 5,1% или 7 студенти отчитат дисциплината „Специализирани консултации“ за първокурсници като ключов фактор.

В кой курс от обучението Ви почувствахте, че сте се адаптирали към университетската среда?

138 responses

Фиг.6. Година на обучение, в която студентите считат, че са се адаптирали в университетската среда

59,4% или 82 студенти посочват, че са се адаптирали в първата година от обучението си, 31,2% или 43 студенти – във втората година, в третата година – 4 студенти, четирима студенти от първи курс и двама от втори курс са посочили, че все още не са се адаптирали, един студент е посочил четвъртата година от обучението си, един студент е посочил края на първия семестър.

Разпределени по форма на обучение, 25 студенти в задочна форма, посочват, че са се адаптирали във втората година от обучението си, 39 студенти – в първата, 3 посочват, че все още не са се адаптирали.

При студентите, обучаващи се в редовна форма, 43 студенти посочват, че са се почувствали адаптирани в първата година, 18 във втората, 4 в третата и 1 в четвъртата, 3 посочват, че все още не са се адаптирали.

На въпроса със свободни отговори „Какво според Вас ще допринесе за по-бързата адаптация на студентите?“, посочените възможности от студентите в задочна форма на обучение са следните:

- **По отношение на подготвителни програми и ориентация,** студентите считат, че ще им бъде от полза „Да изучават повече предмети в един корпус; В първи курс да не се използват много съкращения на дисциплините; Първият ден от постъпването в университета да бъде само за опознаване на групата, с преподаватели и състуденти; Да има повече отговорници към всяка група; Добре организирана ориентационна програма – Запознаване с университета, преподавателите, административните услуги, библиотеката и възможностите за подкрепа още в началото; Наръчник със стъпки за адаптация.

- **По отношение на менторство:** „Възможността да се комуникира повече със студенти от по-горен курс и яснота за това какво предстои следващия семестър; Подкрепа от ментори или студенти от горни курсове“.

- **По отношение на психо-социална подкрепа:** „Подкрепящата социална атмосфера и възможностите за включване в студентски дейности създават усещане за принадлежност; Социализацията между студентите; Вярата в собствените способности, че можем да се справим

с новите ситуации; Мисля, че това е лично индивидуално за всеки човек. Това е въпрос на лично усещане, характер и т. н.“

- **По отношение на академична помощ:** „Свободното говорене между студент и доцент, да не е строго индивидуално само за специалността. Да го предразположи.; Подхода на преподавателя на първите лекции е важен!; Постоянно разясняване относно бъдеща реализация по специалността; Това, което на мен ми помогна да се адаптирам, а именно изключително топлия прием от страна на преподавателите, в същото време техният голям професионализъм и личностен пример и най-вече тяхната човечност. Всичко това допринася не само за по-бърза адаптация, а и за мотивацията на студентите.; Отношението на преподавателите към студентите.; Индивидуални разговори с преподавателите; Смятам, че неформалните разговори с преподавателите подпомагат процеса на адаптация.“

На въпроса със свободни отговори „Какво според Вас ще допринесе за по-бързата адаптация на студентите?“, посочените възможности от студентите в редовна форма на обучение са следните:

- **По отношение на подготвителни програми и ориентация,** студентите считат, че ще им бъде от полза: „Един първоначален семестър преди започването на учебната година – да се добави един семестър в който студентите ще бъдат подготвени за университет било то кампуси, учебен графил или самите дисциплини; Повече време между дисциплините; Книжка/бланка с писмени обяснения на всички прилики и разлики на училището с университета, често задавани въпроси от новоприети студенти; Добра предварителна ориентация – информационни срещи, запознаване с преподавателите, кампуса и административните процеси могат да намалят първоначалния стрес; Предварително развеждане из корпусите; Улесняване на учебната програма и може би помощ от преподавателите за по-лесна адаптация; Запознаване на студентите с материалната база и преподавателите, преди учебния процес“.

- **По отношение на менторство:** „Организирането от университета на срещи за разговори между студентите; Наставничество от по-опитни студенти. Личен контакт с хора, които вече са минали по същия път, дава увереност и полезна информация; Ще помогне, ако студентите имат с кого да си говорят, да получат ясна информация и да се включват в разни активности още от началото; Участие в студентски клубове и дейности; Повече дейности със студенти от по-горни курсове; Повече приятелски взаимоотношения; Да общуват с колегите от специалността“.

- **По отношение на психосоциална подкрепа:** „Ако са приети по първо желание в специалността, която изучават ще им бъде по-интересно, защото ще се запознаят и ще учат това, което са искали; Подкрепяща социална среда и ясна навременна информация; Предразполагане и еднакво отношение към всеки студент, без делене!; Колегиалността, между студентите и отговорността един към друг.“

- **По отношение на академична помощ:** „Интерактивни методи на преподаване – когато преподавателите насърчават дискусии, работа в екип и практическо прилагане на знанията, студентите по-бързо се включват и намират смисъл в учебния процес; Повече екипна работа; Консултации с преподавателите; Групови задачи, в които преподавателите ни разделят на групи по случаен принцип; Практическо обучение; Събития, които дават възможности на студентите и преподавателите да се опознаят по-добре“.

ИЗВОДИ

Успешната адаптация към университетския живот зависи не само от индивидуалната мотивация и способности на студентите, но и от системната подкрепа, която им се предоставя.

Социално педагогическите стратегии могат да бъдат интегрирани в университетските политики и да отразяват нуждите на младите хора. Само така може да се осигури качествено образование, личностно развитие и успешно реализиране на потенциала на всеки студент.

Социално педагогическата подкрепа ще осигури на всяко лице, желаещо да премине към по-горна степен на образование, преходът да бъде плавен, без стрес и с увереност за успешно развитие, което ще мотивира бъдещите студенти.

REFERENCES

Delcheva Ts. The Holistic Approach in the Education of Students in Social Pedagogy. In: Journal: Strategies of Educational and Scientific policy, IssueYear: 28/2020. Issue No: 3, Page Range: 282-290, Page Count: 9. (*Оригинално заглавие*: Делчева Ц. Холистичният подход в обучението на студенти по социална педагогика. Journal: Strategies of Educational and Scientific policy, IssueYear: 28/2020. IssueNo: 3, PageRange: 282-290, PageCount: 9.)

National Youth Program (2021-2025), pp. 1-12. (*Оригинално заглавие*: Национална програма за младежта (2021-2025), стр. 1-12.)

NATIONAL YOUTH STRATEGY 2021 -2030, Issued by the National Assembly, Annex to the Decision on the Adoption of the National Youth Strategy 2021 -2030. (*Оригинално заглавие*: НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ ЗА МЛАДЕЖТА 2021 -2030 Г. Издадена от Народното събрание, Приложение към Решение за приемане на Национална стратегия за младежта 2021 -2030 г., Обн. ДВ. бр.14 от 10 февруари 2023г. Източник: Правно-информационни системи "Сиела" 15/02/2023 г., стр. 5.)

FRI-1.407.1-SSS-PP-03

PROJECT ACTIVITIES AS A MEANS OF OPTIMIZING THE LEARNING PROCESS IN MATHEMATICS LESSONS IN PRIMARY SCHOOL⁶

Galya Aleksandrova – PhD Student

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 888654833
E-mail: galeksandrova@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Valentina Vasileva, PhD - Supervisor

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: 082/888268
E-mail: vvasileva@uni-ruse.bg

***Abstract:** The project and project activities in the mathematics curriculum in primary school contribute to the formation of an integrated teaching method that allows students to demonstrate independence in planning, organizing and controlling their own activities. Project activities allow for a shift in focus from various types of exercises to active thinking and require mastery of certain mathematical skills and tools for their acquisition. The activities provide personally oriented learning, create a research creative atmosphere, and provide an opportunity for the study and practical application of mathematics.*

***Key words:** Project Activity, Key Competencies, Project Objectives, Project Methods, Mathematical Knowledge, Skills and Habits.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Традиционното образование често разчита на пасивно усвояване на знания, но съвременните реалности изискват по-активен подход към ученето. В днешно време учениците трябва не просто да запаметяват информация, а да развиват умения за критично мислене, анализ и прилагане на знанията в реални ситуации. (Issa, H.B., & Khataibeh, A., 2021:52-57). Образователната концепция се фокусира върху идеята да учиш как да учиш през целия живот, а не да „учиш“ цял живот (Селевко, 2006). Образованието трябва да се трансформира, като насърчава интерактивни методи на обучение, проектно-базирано учене и практически казуси. По този начин учениците ще бъдат по-добре подготвени за динамичния свят, в който живеем, което е значим фактор за развитие на българското образование.

Тази фактология инспирира въпроси като „Какво е необходимо на българските ученици, за да успеят?“, „Как може да се постигне това?“ и много други. Въпросите могат да се съотнесат към различните образователни области, изграждащи образователния процес в начален етап на основно образование.

Настоящият доклад ще анализира значението и ползите от интегрирането на проекти и проектни дейности в обучението по математика в началното училище.

В обучението по математика в начален етап все още се набляга основно на енциклопедични знания, вместо на развиването на практически умения. Учениците често заучават алгоритми и формули, без да разбират как да ги прилагат в реални ситуации. За да бъде математическото образование по-ефективно, е необходимо да се постави акцент върху изграждането на логическо мислене, умения за решаване на проблеми и свързване на

⁶Докладът е представен на студентската научна сесия на 08 май 2025г. в секция „Педагогика и психология“ с оригинално заглавие на български език: ПРОЕКТНИТЕ ДЕЙНОСТИ КАТО СРЕДСТВО ЗА ОПТИМИЗИРАНЕ НА УЧЕБНИЯ ПРОЦЕС В ЧАСОВЕТЕ ПО МАТЕМАТИКА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ. Докладът отразява резултати от работата по проект № 25-ФПНО-01: „Разработване на стратегии за усъвършенстване на социално-педагогическата работа съобразно съвременните поколенчески характеристики на потребителите на социално-образователни услуги“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.

математиката с практиката. Чрез тези промени обучението по математика ще стане по-практично и полезно, а учениците ще развият необходимите умения за успех, самостоятелност и адаптивност в съвременното общество. Придържайки се към тези нужди може да се изведе необходимостта от интегриране на проектни дейности на учениците, които от своя страна стават все по-актуални в съвременната педагогика. И това не е случайно, защото именно в процеса на правилна самостоятелна работа по създаване на проект най-добре се формира културата на умствения труд на учениците. А широко разпространената компютъризация позволява на всеки учител да подходи по-креативно към разработването на своите уроци, както и да направи учебния процес по-интересен, разнообразен и модерен.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Проектните дейности, могат да помогнат за разрешаването не само образователни проблеми, но и проблеми на възпитанието, развитието. Предвид техните съдържателни характеристики, чрез тях може да се насърчава развитието на творческия потенциал на децата (Поливанова, 2011). Предполага се, че чрез работата по проекта малките ученици ще станат по-инициативни и отговорни, ще повишат ефективността на учебните си дейности и ще придобият допълнителна мотивация. Проектните дейности, съдържащи се в метода на проекта, са едни от малкото дейности, които извеждат образователния процес извън стените на училището в околния свят. Насърчават актуализирането на знанията, уменията и способностите на детето. Ако учителите, умело организират проектните дейности на учениците и ги насочат към намирането на проблема, тогава учебният процес ще допринесе за развитието на техните творчески способности. Как проектните дейности помагат на учениците да развият творческите си способности в тази ситуация? Според А. Хрен, учениците се насърчават да участват активно в „произвеждането на неща“, вместо да „учат за“ нещо. (Хрен А., Миланович М. и Михалич Ф., 2012).

Значимостта на проектните дейности и тяхното приложение в часовете по математика е насочена към създаването на ново поколение държавни образователни стандарти. Разликата, която би могла да се фиксира е в промяната на резултатите, които трябва да бъдат постигнати по математика в края на съответния клас. Основният подход за формиране на проектни дейности трябва да е фокусиран в системността.

Основни цели на въвеждането на проектните дейности в уроците по математика:

- да се демонстрира способността на отделен ученик или група ученици да използва изследователския опит, придобит в часовете по математика в училище (Яковлева, 2014);
- да се стимулира интерес към предмета математика;
- да се повиши нивото на знания и придобитите знания да се предават на съучениците (Мандел, 2014).;
- да се демонстрира нивото на владеене на математиката, което да подобри способността за участие в колективни форми на комуникация;
- да се постигне по-високо ниво на обучение, образование, развитие, социална зрялост.

При организиране на работа, включваща проектни дейности в уроците по математика е важно да се спазват няколко условия:

- темите на урочните единици, в които ще бъдат включени проектни дейности трябва да са предварително известни. Желателно е ученикът или групата сами да изберат какви проектни дейности ще използват.
- поставеният на учениците проблем трябва да бъде формулиран така, че да насочва учениците да черпят факти от сродни области на знанието и различни източници на информация;
- необходимо е да се включат възможно най-много ученици в класа в работата по проекта, като се предложи на всеки задача, като се вземе предвид нивото на неговата математическа подготовка.

В началното училище математиката е в основата на развитието на познавателните действия на учениците, предимно логически, включително знаково-символни, както и такива като планиране, систематизиране и структуриране на знания, преобразуване на информация,

моделиране, разграничаване на съществени и несъществени условия, формиране на елементи на системно мислене, развитие на изчислителни умения.

Математиката е ефективно средство за развитие на личността на ученика. Учениците, в процеса на последователно изпълнение на различни задачи, могат да записват съдържанието на изучавания материал във визуална и логическа форма. В този вид дейности винаги учениците са поставени в центъра, за разлика от формалното образование, което поставя учителя в центъра, доминирайки над учениците (Кейлър, Л. С., 2018).

Когато става дума за проектни дейности, е необходимо целта на познавателните действия на учениците да бъде не просто усвояване на съдържание, а решаване на конкретен проблем въз основа на това съдържание.

Водещата роля при изпълнението на проектни дейности в уроците по математика е учителят да избере тема на проекта. Ясно да посочи проблемите в него. Да бъдат очертани посоката и хода на неговото развитие. Материалът и съдържанието да са интересни и логически завършени. Учителят трябва да демонстрира своята ерудиция в предмета на изследване. Обучението трябва да се основава на проекти и реални ситуации. Решаването на практически казуси и задачи от ежедневието ще помогне на учениците да осмислят математическите концепции. Чрез интерактивни методи, като изследователски проекти и математически експерименти, ще се развият уменията за логическо мислене.

Проектът и проектните дейности, интегрирани в часовете по математика в началното училище ще помогнат на малките ученици да придобият следните знания, умения и нагласи:

- ✓ Развитие на комуникативни и социални умения:
 - Работата в екип при решаването на задачи ще подобри способността на учениците да обменят идеи и да аргументират решенията си.
 - Дебати, дискусии и ролеви игри ще стимулират критичното мислене и увереността в изразяването.
- ✓ Прилагане на дигитални технологии в обучението:
 - Използването на интерактивни образователни платформи и приложения ще направи математиката по-ангажираща и достъпна.
 - Развиването на компютърна грамотност ще подготви учениците за технологичния свят.
- ✓ Насърчаване на критичното мислене и самостоятелното решаване на проблеми:
 - Вместо механично запомняне, учениците трябва да бъдат насърчавани да анализират, да задават въпроси и да намират различни подходи към задачите.
 - Методи като „разследващо обучение“ ще ги насърчат да създават хипотези и да тестват предположения.
- ✓ Свързване на обучението с реалния живот
 - Включването на финансови казуси, инженерни проекти и практически математически проблеми ще направи ученето по-смислено.
 - Стажове, практически задания и работа с експерти ще подготвят учениците за реалния свят.

В началните класове, в рамките на учебно-методическото съдържание, съществува възможност за включване на проекти, които учениците изпълняват самостоятелно. Те могат да бъдат планирани и реализирани в определен период от време.

Например в първи клас може да се предложи глобална проектна тема „Математиката навсякъде около нас“ с подтеми:

- ✓ „Броим и измерваме в класа“
 - Децата броят предмети в класната стая (столове, моливи, книги).
 - Измерват дължина на масата, височина на дъската с помощта на линейка.
- ✓ „Форми около нас“
 - Разходка в училищния двор или класната стая, за да открият геометрични форми в реалния свят (кръгло колело, квадратна плочка, триъгълен знак).
 - Апликиране или рисуване на откритите форми.
- ✓ „Математика в храната“

- Децата броят плодове и зеленчуци у дома.
- Разрязване на храна (пица, ябълка) и обяснение на дробни по забавен начин.
- ✓ „Колко време отнема?“
- Деца засичат времето, което им е нужно за различни дейности (ходене от класната стая до двора, рисуване на картина, обличане на яке).
- Записват резултатите и ги сравняват.
- ✓ „Пазаруваме заедно“
- Учителят създава мини-магазин в класа с етикети и цени.
- Децата „пазаруват“, събират монети и пресмятат ресто.

Компетенции, които се развиват:

- Математически компетентности: броене, сравняване, измерване, разпознаване на форми и модели.
- Комуникативни умения: обсъждане на резултатите с връстниците, изразяване на мисли.
- Логическо мислене: свързване на математиката с реалния живот и решаване на проблеми.
- Фина моторика: рязане, рисуване, писане. Работа в екип: Сътрудничество при изпълнение на задачите.

Във втори клас глобалната проектна тема „Таблицата за умножение и деление – лесна и интересна“ има възможност да се развие със следните подтеми:

- ✓ „Умножителен влак“
- Децата създават влакче от хартиени вагончета, всяко с различно число от таблицата за умножение.
- Те трябва да свържат правилно вагончетата, например „ $2 \times 3 = 6$ “, като ги подреждат в правилния ред.
- ✓ „Магическо умножение с пръсти“
- Демонстрация на трикове за умножение, например умножение по 9 с пръсти.
- Практическо упражнение, при което децата проверяват дали могат да запомнят резултатите чрез този метод.
- ✓ „Лов на умножение“
- Учителят скрива карти с примери за умножение из класната стая или двора.
- Децата трябва да ги намерят и да отговорят правилно, за да съберат точки.
- ✓ „Умножение с кубчета“
- Използване на Лего или други строителни блокчета за визуализация на умножението (напр. 3 реда по 4 кубчета = 12).
- ✓ „Колелото на умножението“
- Въртящо се колело с числа (напр. външният кръг е множителят, а вътрешният – множимото).
- Децата завъртат колелото и решават задачата.
- ✓ „Математически песни и рими“
- Използване на забавни рими или песни, за да се запомни таблицата за умножение.
- Децата създават свои собствени римувани примери.
- ✓ „Умножение чрез истории“
- Всяко дете съчинява кратка история, свързана с умножение (например „3 катерички намерили по 4 жълъда – колко общо?“).

Компетенции, които се развиват:

- Математически умения: усвояване на таблицата за умножение чрез практически дейности.
- Креативност: използване на игри и истории за запомняне.
- Логическо мислене: разбиране на принципите на умножението.
- Фина моторика: рязане, писане, подреждане на карти и кубчета.
- Работа в екип: сътрудничество с връстници в групови игри.

Проектът може да завърши с турнир по умножение и деление.

За трети клас:

Проектът „Аз и многоцифрените числа“ може да бъде представен чрез игри, практически задачи и забавни дейности, които ще помогнат на децата да разберат и използват многоцифрените числа в реалния живот.

Идеи за подпроектни теми:

- ✓ „Числата около нас“
 - Учениците откриват многоцифрени числа в ежедневието (телефонни номера, регистрационни номера на коли, банкови банкноти, население на градове и др.).
 - Изготвят плакат с интересни числа и тяхното значение.
- ✓ „Аз съм милионер!“
 - Въображаемо упражнение, при което децата „получават“ 1 000 000 лв. и трябва да планират как ще ги похарчат.
 - Записват различни многоцифрени числа и извършват събиране и изваждане.
- ✓ „Градът на числата“
 - Всеки ученик измисля свой „град“, в който сградите имат номера (напр. 12 345, 67 890).
 - Те подреждат номерата по големина, сравняват и обясняват защо една сграда е „повисока“ (по-голямо число) от друга.
- ✓ „Числова детективска мисия“
 - Учениците решават загадки, където трябва да намерят правилното число чрез логически улики (напр. „Числото има 5 цифри, започва с 3 и е по-голямо от 35 000, но по-малко от 40 000“).
- ✓ „Многоцифрена лотария“
 - Всеки ученик тегли билетче с многоцифрено число и трябва да го разкаже с думи, да го сравни с друго число или да намери сбор/разлика с числото на съученик.
- ✓ „Разбери тайното число“
 - Учителят дава улики за загадъчно число (например: „Състои се от 4 цифри, цифрата на хилядите е 5, цифрата на стотиците е 2...“).
 - Учениците откриват числото чрез дедукция.
- ✓ „Изчисли големите числа“
 - Учениците работят със заплати, бюджет или разходи за големи покупки (колко струват 5 телевизора по 1 299 лв.?).

Компетенции, които се развиват:

- Математическа грамотност: разбиране, четене и записване на многоцифрени числа.
- Логическо мислене: сравняване на числа, намиране на закономерности.
- Финансова грамотност: работа с големи числа в практически ситуации.
- Креативност: измисляне на градове, задачи и истории с числа.
- Работа в екип: сътрудничество при решаване на задачи и игри.

Проектът може да завърши с изложба на „градове с числа“.

В четвърти клас може да се планира учебен предмет, който да се провежда като факултативна подготовка – „Приложна математика“. Учебното съдържание в този предмет ще допринесе за затвърждаването на знанията и уменията, предвидени за четвърти клас по математика, като им придаде практическа насоченост и приложимост в реалния свят.

Основни цели на предмета:

- Затвърждаване на знанията по математика чрез реални приложения. Развиване на логическото мислене и умения за решаване на практически проблеми.
- Подготовка за използване на математиката в ежедневието (финансова грамотност, измервания, планиране).

Примерно учебно съдържание по „Приложна математика“

1. Числа и смятане в реалния свят

Тема: „Математика в магазина“

- Работа с цени, пресмятане на ресто, сравняване на промоции.
- Практическа задача: Децата съставят списък за пазаруване с фиксиран бюджет.
- Тема: „Банки и спестявания“
- Основи на лихвите, управление на джобните пари.
- Практическа задача: Учениците изчисляват колко ще спестят за месец, ако отделят по 2 лв. на ден.

2. Геометрия и измервания

Тема: „Измерване в кухнята“

- Използване на мерни единици при готвене.
- Практическа задача: Разчитане и мащабиране на рецепта.
- Тема: „Построяване на фигури“
- Създаване на модели от картон и други материали (кубове, пирамиди, правоъгълници).
- Практическа задача: Учениците проектират къща от различни геометрични фигури.

3. Логика и стратегии

Тема: „Математически игри и загадки“

- Разгадаване на числови ребуси, логически задачи и sudoku.
- Практическа задача: Групова математическа загадка – кой ще реши най-бързо?
- Тема: „Стратегии в настолните игри“
- Разглеждане на математически принципи в игри като „Монополи“, шах, „Не се сърди, човече“.
- Практическа задача: Учениците анализират стратегии за печелене на игра.

4. Време и организация

Тема: „Колко време ми трябва?“

- Смятане на време за различни дейности (колко минути са нужни за пътуване, писане на домашна работа).
- Практическа задача: Учениците правят график за един ден и изчисляват времето за различни дейности.
- Тема: „Планиране на пътуване“
- Изчисляване на разстояние, скорост и време.
- Практическа задача: Учениците планират пътуване до любим град, като изчисляват разходи и времетраене.

Развивани компетенции:

- ❖ Математическа грамотност – по-добро разбиране и прилагане на математически знания.
- ❖ Финансова грамотност – работа с пари, бюджетиране и спестяване.
- ❖ Креативност – решаване на практически задачи чрез математика.
- ❖ Логическо мислене – намиране на стратегии за по-бързи и ефективни решения.
- ❖ Работа в екип – съвместно решаване на задачи и дискусии.

Тези проектни дейности би следвало да спомогнат за развитието на логиката и абстрактното мислене на децата и да направят плавен прехода към прогимназиален етап на основно образование в часовете по геометрия.

В процеса на проектни дейности по математика се разширяват образователните хоризонти на учениците, повишава се траен познавателен интерес към предмета и се развиват изследователски умения (Мазур, 2013).

Друго съществено въздействие върху учениците е развитието на способността им за съвместна работа в екип. Тъй като традиционното образование обикновено преподава знания чрез стимулиране на интерпретация, въз основа на паметта, за учениците е трудно да получат възможност да упражняват умения за сътрудничество и комуникация. Проектно базираното обучение дава възможности на учениците да се опитат да си сътрудничат с другите. В процеса на сътрудничество се упражнява способността за сътрудничество на учениците в екип. Подпомага се растежа на способностите за сътрудничество при учениците, включително поставяне на цели, обмяна на мнения и комуникация (Лау П.; Куонг Т.; Чонг К.; Уонг Е., 2013)

Особено интересен етап от проектната работа за учениците е представянето на завършените проекти.

ИЗВОДИ

Проектната дейност като специфична форма на творчество е универсално средство за развитие на човека (Поливанова, 2011). Може да се използва за образователни цели с ученици от почти всяка възраст. Проектни дейности - развиват критичното мислене на детето.

Н. А. Умов, виден руски физик, казва „Всички знания остават мъртви, ако инициативата и независимостта не се развиват в учениците: учениците трябва да бъдат научени не само да мислят, но и да искат“.

Методът на проекта трябва да бъде неразделна част от дейностите на учителите, работещи в контекста на прилагането на държавен образователен стандарт в математиката за начален етап. По този начин в такива уроци учениците развиват способността да прилагат придобитите знания в нестандартни ситуации, при решаване на творчески и логически задачи, а също така развиват въображение, наблюдателност, любопитство, логическо и въображаемо мислене, разширяват своя кръгзор и речников запас.

Когато се използват проектните дейности, задачата на учителя става много по-трудна. Той не просто преподава нов материал, но създава ситуация, в която децата го „откриват“. Така детето обогатява на своето учене и в резултат на това развива нови знания и овладява нови методи на действие. Учениците развиват мисловни процеси като анализ, синтез, оценка и разсъждение. Учителят престава да изпълнява просто информационни функции, а става мениджър, организиращ самостоятелната познавателна дейност на децата.

Успоредно с позитивите при прилагането на проекта и проектните дейности в обучението по математика се отчитат и някои отрицателни аспекти:

- ниско ниво на мотивация на учителя или учениците;
- недостатъчна способност на учениците да провеждат изследователска дейност;
- невъзможност за точна оценка.

Проектите и проектните дейности в обучението по математика не са широко разпространени, тъй като не осигуряват на учениците последователност и структура в обучението. Въпреки това, в съвременното образование работата по проекти и използването на проектни дейности са отличен начин всеки ученик да изрази своята творческа индивидуалност, като същевременно неусетно усвои едно ключово житейско умение – способността за работа в екип.

Интеграцията на проекта и проектните дейности в учебно-урочната дейност по математика се очертана като ефективна технология, която значително повишава нивото на владеене на знания, вътрешната мотивация на учениците, нивото на независимост и сплотеност на екипа, както и цялостното интелектуално развитие на учениците.

REFERENCES

- Issa, H.B., &Khataibeh, A. (2021). The Effect of Using Project Based Learning on Improving the Critical Thinking among Upper Basic Students from Teachers' Perspectives. Pegem Journal of Education and Instruction, 11(2), 2021. 52-57.
- Keiler, L. S. (2018). Teachers' roles and identities in student-centered classrooms. International Journal of STEM Education, 5(1).
- Belokrilova E. V. (2016). Use of project technologies in mathematics education. Innovative pedagogical technologies: materials of the 5th International Scientific Conference. **(Оригинално заглавие: Белокрилова, Е. В. (2016) Използване на проектни технологии в обучението по математика Иновативни педагогически технологии: материална V Междунар. Научна конференция)**
- Mandel, B. R. (2014). Pedagogy: Teaching. Tool. FLINTA. **(Оригинално заглавие: Мандел, Б. Р. (2014). Педагогика: Преподаване. Инструмент. ФЛИНТА.)**
- Yakovleva, N. F. (2014). Project activities in an educational institution: research. tool. M.: FLINTA. **(Оригинално заглавие: Яковлева, Н. Ф. (2014). Проектни дейности в образователна институция: Изследване. Инструмент. М.: ФЛИНТА.)**
- Mazur, I. I. (2013). Project Management: Study Guide. Omega-L **(Оригинално заглавие: Мазур, И. И. (2013). Управление на проекти: Проучване.Ръководство. Омега-Л.)**
- Lau. P.; Kwong. T.; Chong. K.; Wong. E. Developing students' teamwork skills in a cooperative learning project. Int. J. Lesson Learn. Stud. 2013, 3, 80–99.
- Hren, A., Milanovic, M., & Mihalic, F. (2012). Teaching magnetic component design in power electronics course using project based learning approach. Journal of Power Electronics, 12(1), 201-207.
- Polivanova, K. T. (2011). Student project activities: a guide for teachers. M.: Education. **(Оригинално заглавие: Поливанова, К. Т. (2011). Проектни дейности на ученици: наръчник за учители. М: Образование.)**
- Selevko, G. K. (2006). Encyclopedia of Educational Technologies: in 2 volumes – volume 1. M.: Research Institute of School Technologies. **(Оригинално заглавие: Селевко, Г. К. (2006). Енциклопедия на образователните технологии: в 2 тома – том 1. М.: Изследователски институт по училищните технологии.)**
- Polat, E. S. (2000). Project method in foreign language lessons. Foreign languages at school, (2). **(Оригинално заглавие: Полат, Е. С. (2000). Проектен метод в уроците по чужд език. Чужди езици в училище (2).)**

FRI-1.407.1-SSS-PP-04

EDUCATING FOR BELONGING: MULTILINGUALISM, DIVERSITY AND EUROPEAN VALUES⁷

Mariola Zvezdelinova Pencheva-Georgieva – PhD Student

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +393280622266
Email: mgeorgieva@uni-ruse.bg

Prof. DSc Julia Doncheva, PhD – Supervisor

Department of Pedagogy
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 82 888544
E-mail: jdoncheva@uni-ruse.bg

Abstract: *This paper examines the role of education in fostering a sense of belonging among children growing up in multilingual and culturally diverse environments, in the context of European values. Based on an interdisciplinary approach—encompassing psychological, pedagogical, and socio-political perspectives—the study analyzes the processes through which bilingual and multilingual children develop both national and European identities. The paper highlights three key components: **multilingualism** as a resource for cognitive and cultural development; **cultural diversity** as both a challenge and an opportunity for social integration; and **European values** as the foundation for civic education. Through the analysis of practices from Bulgaria and other European contexts, the paper proposes concrete pedagogical strategies and examples of inclusive education. It emphasizes the role of the teacher as a mediator in the process of educating for belonging, as well as the importance of intercultural sensitivity and dialogical environments in schools. The study concludes that educating for belonging is a fundamental element of contemporary education and a key to building open, democratic, and tolerant societies in the spirit of a united Europe.*

Key words: *bilingualism, European values, national identity, intercultural education, inclusion.*

REFERENCES

- Berlin, I. (2002). *The Power of Ideas*, Henry Hardy, Princeton University Press ISBN: 9780691113527, Princeton, NJ.
- Buber, M. (1970). *I and Thou*, Charles Scribner’s Sons, T&T Clark, 2004 / Touchstone, 1970, I part.
- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume”, Европейска комисия. (2018). Европейска рамка за езикови компетентности, <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages>. (Accessed on 20.04.2025).
- Doncheva, Julia (2017) 'Mircea cel Batran' Naval Academy Scientific Bulletin, https://scholar.google.bg/citations?view_op=view_citation&hl=bg&user=Hy-jbdsAAAAJ&citation_for_view=Hy-jbdsAAAAJ:CHSYGLWDkRkC. (Accessed on 28.04.2025).
- Erasmus+ и eTwinning projects: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu> . (Accessed on 26.04.2025).
- European Union. (2012, October 26). *Charter of Fundamental Rights of the European Union*. Official Journal of the European Union, C 326, 391–407, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>. (Accessed on 20.04.2025).

⁷ This Report is presented on a Student Scientific Session on 8 May 2025 in “Pedagogy and Psychology” section and nominated for publication in Compiled edition of Reports Awarded with “Best Paper” Cristal Prize’25, as a hard copy (ISBN 978-954-712-826-2) and on-line on the Conference Website (<http://conf.uni-ruse.bg/bg/?cmd=dPage&pid=bestPapers>). The report reflects the results of the work on project № 25-FPNO-01 “Developing strategies for improving socio-pedagogical work in accordance with the contemporary generational characteristics of users of socio-educational services”, Financed by the “Scientific Research” Fund of Ruse University.

Macron, E. on September (2017), at the Sorbonne University, Paris- title of speech "Initiative for Europe" <https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2017/09/26/initiative-for-europe-a-sovereign-united-democratic-europe>, "Инициатива за Европа" (*Initiative for Europe*)- Еманюел Макрон, произнесена на 26 септември 2017 г. в Университета Сорбона, Париж.(Accessed on 26.04.2025)

Maslow, A. (1943). *A Theory of Human Motivation, Psychological Review, vol.50, num.4, p.370–396*, American Psychological Association (APA). (Accessed on 22.04.2025)

„National Programme for Civic Education – Bulgaria" 2021 <https://www.mon.bg>
Национална програма за гражданско образование – България, (Accessed on 20.04.2025)

Treaty on European Union, Article 2, 7 June 2016, <https://eur-lex.europa.eu/>, BG Official Journal of the European Union C 202/17, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016M/TXT>. (Accessed on 26.04.2025)

Wittgenstein, Ludwig, (1953). *Philosophical Investigations*, Translated by G.E.M. Anscombe, 1953, Blackwell Publishing, 2001. p.7.(Accessed on 20.04.2025)

FRI-1.407.1-SSS-PP-05

THE CHILDREN AND ART AS A MEANS OF COMMUNICATION⁸

Nurgyul Feimova – PhD Student

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359884069724
E-mail: nfeimova@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Valentina Vasileva, PhD - Supervisor

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: 082/888268
E-mail: vvasileva@uni-ruse.bg

***Abstract:** Drawing is one of the many ways in which children can express themselves. It is a projective technique that allows us to get to know the child closely. Children explain information of importance about themselves visually. This technique presents scientific data; help us to understand the children and see the children's life from their perspectives. Children connect with us through their drawings. They are a child's words. Figures are means of communication for children who have difficulty in expressing themselves due to the lack of vocabulary and experience in life. There are different theoretical approaches to explain child drawings in literature. Clues to the children's feelings, thoughts and behaviors can be seen in their paintings. The colours used, the figures on the paper, and the composition are significant to the professionals. Information about the children's developmental period, personality, intelligence and relations can be found in the children's spontaneous and uncensored figures.*

***Key words:** Child, Drawings, Child Drawings, Communication.*

ВЪВЕДЕНИЕ

От най-ранна възраст децата проявяват стремеж да оставят следа от своето съществуване чрез следи, драскотини, линии и изображения. В началото тези действия изглеждат случайни и лишени от смисъл за наблюдателя, но в действителност те са първите прояви на желание за създаване на визуално представяне на преживяното и осмислянето на реалността. Рисунката за детето е начин да се свърже с външния свят и едновременно с това да проектира върху равнина вътрешния си свят. В процеса на своето развитие детето преминава през определени универсални етапи на художествено изразяване, които свидетелстват за неговото когнитивно и емоционално съзряване.

Различните автори предлагат класификации на тези етапи. Според Явузер (2016) рисуването при децата преминава през пет основни периода: етап на драскане (от 2 до 4 години), предсхематичен период (от 4 до 7 години), схематичен период (от 7 до 9 години), период на реализъм (от 9 до 11 години) и период на привиден натурализъм (от 11 до 13 години). Във всеки от тези етапи рисунката изпълнява различна функция за детето – от изразяване на елементарни усещания и движения до съзнателно символично възпроизвеждане на света и себе си в него. Тези етапи не са строго фиксирани във времето и зависят от множество индивидуални и културни фактори, които влияят на темповете на развитие.

⁸ Докладът е представен на студентската научна сесия на 08 май 2025г. в секция „Педагогика и психология“ с оригинално заглавие на български език: ДЕЦАТА И ИЗКУСТВОТО КАТО СРЕДСТВО ЗА КОМУНИКАЦИЯ. Докладът отразява резултати от работата по проект № 25-ФПНО-01: „Разработване на стратегии за усъвършенстване на социално-педагогическата работа съобразно съвременните поколенчески характеристики на потребителите на социално-образователни услуги“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Рисунките стимулират когнитивното развитие на децата и им предоставят възможности за мислене, планиране и изразяване на реалността на външния свят чрез символи.

Някои основни характеристики в детските рисунки включват:

- Подравняване
- Завършване
- Йерархия
- Прозрачност (рентгенов изглед)
- Символика
- Симетрия
- Типична форма на генезис

Тези характеристики показват развитието на пространствената концепция и адаптацията към равнината. Например, в йерархията децата рисуват по-големи фигури, които са им важни. Прозрачността демонстрира детското желание да изобразят невидимите части на предметите.

Формирането на типичните рисунки е резултат от натрупване на опит и осъзнатост, които отразяват развитието на мисленето и индивидуалното израстване.

Детските рисунки представляват богат източник на информация за емоционалното и психическото състояние на децата. В тях се съдържат елементи на радост, тревожност, страхове, надежди, агресия, любов и привързаност. Формата, съдържанието, цветовете и пространственото разположение на елементите в рисунката носят символични значения, които могат да бъдат интерпретирани от специалистите за по-дълбоко разбиране на вътрешния свят на детето.

Сред характерните особености на детските рисунки се открояват подравняването на обектите върху линията на основата или небето, стремежът към завършеност чрез детайлизиране на изображенията, изграждането на йерархия чрез оразмеряване на важните обекти, проявата на прозрачност, където невидимите части на телата или предметите са също така изобразени, използването на символика за предаване на абстрактни идеи или чувства, симетрията като стремеж към хармония и типичните форми, отразяващи натрупания житейски опит.

Йерархията често се проявява чрез увеличаване на размера на важните за детето фигури – например родителите или самото дете, което свидетелства за значимостта им в неговия вътрешен свят. Прозрачността – изобразяване на вътрешни органи, къщи с видими стаи или тела със скелети – говори за любопитство и желание за разбиране на невидимото.

При анализа на детските рисунки специалистите използват различни методологически подходи, всеки от които разкрива различни аспекти на детското развитие. Един от тях е анализът на развитието, който цели да определи степента на когнитивна, емоционална и социална зрелост на детето въз основа на характерните особености на неговите рисунки. Чрез него могат да се установят изоставания или напредък в определени сфери на развитието.

Анализът на съдържанието се фокусира върху темите, мотивите и елементите, които детето избира да изобрази. Той може да разкрие какво е актуално и важно за детето в даден момент от живота му – например присъствието или отсъствието на родителите, появата на ново бебе в семейството, конфликти в училище или други значими събития.

Интерпретационният анализ разглежда рисунката като проекция на несъзнаваните процеси и емоции на детето. Чрез този подход се търсят прояви на тревожност, страхове, агресия, депресивни тенденции или други емоционални проблеми, които могат да останат скрити при вербалното общуване.

Цветовият анализ допълнително обогатява разбирането за емоционалното състояние на детето. Склонността към използване на тъмни, потискащи цветове може да бъде индикатор за вътрешна тревожност, докато ярките и топли цветове обикновено се свързват с положителни емоции и чувство за сигурност.

В практиката на детската психология и психотерапия рисуването заема важно място като диагностичен и терапевтичен инструмент. Чрез спонтанното създаване на изображения децата могат да изразят преживявания и чувства, които не могат или не желаят да вербализират. Арт

терапията използва рисунките като средство за идентифициране на емоционални проблеми, травми и конфликти, както и за насърчаване на емоционалното освобождаване и личностното израстване.

В диагностичен план рисунките се използват за съставяне на хипотези за семейните взаимоотношения (например чрез теста „Нарисувай семейството си“), за оценка на самооценката и идентичността (например чрез теста „Нарисувай човека“) и за изследване на преживяванията, свързани с тревожност, агресия или депресия.

Жан Пиаже разглежда рисуването като стремеж към хармония между вътрешния и външния свят на детето, като акт на конструиране на смисъл и разбиране на заобикалящата реалност. Според него всяко изображение отразява специфичното равнище на когнитивното развитие. Харис, от своя страна, акцентира върху рисунката като проява на умствена и концептуална зрялост, чрез която децата демонстрират способностите си да абстрахират, категоризират и структурират опита си.

ИЗВОДИ

Детските рисунки представляват уникален и ценен ресурс за разбиране на вътрешния свят на детето. Те са не само продукт на художествено усилие, но и свидетелство за процеса на психично и социално развитие. В тях се съдържат следи от емоционалните преживявания, когнитивните способности, социалните връзки и идентичността на детето. Наблюдението и интерпретацията на детските рисунки изискват деликатност, емпатия и професионални знания, за да се избегне едностранното или повърхностно тълкуване.

Както Пабло Пикасо казва: „Отне ми цял живот да се науча да рисувам като дете.“ Тези думи подчертават неподправената искреност, непосредственост и творческа сила, които детските рисунки съдържат. Чрез тях ние се докосваме до неподправената човешка природа и потенциала за съзидание, който съществува във всеки човек от най-ранна възраст.

Подкрепата на детското творчество чрез предоставяне на възможности за свободно рисуване и интерпретиране на рисунките със съпричастност и разбиране е важен аспект от насърчаването на психичното здраве и благополучието на децата.

REFERENCES

- Akman, İ. (2014). Okul Öncesi Dönem Çocuğunun Kendini İfade Etmesinde Resmin Önemi (Магистърска теза, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Artut, K. (2009). Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri (6. издание). Ankara: Anı.
- Aydemir, D. (2011). Sanatın Terapötik Süreçlerde Rolü ve Çocuk Resimlerini Çözümleme Yöntemlerine Katkısı (Магистърска теза, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Aykaç, N. (2012). İlköğretim Öğrencilerinin Resimlerinde Öğretmen ve Öğrenme Süreci Algısı. Eğitim ve Bilim, 37(164), 298-315.
- Bayrak Uysal, H., Gök, H. N., Yörük, E., & Kaya, E. (2020). Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Gözünden Çocuk Hakları. Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 4(2), 63-73.
- Çakır, B. (2017). DEHB Tanısı Almış Çocukların Aile Resmi Çizimlerinin Algılanan Ebeveyn Tutumları ve Anksiyete Düzeyleri ile İlişkisi (Магистърска теза, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Deniz, L. (2020). Okul öncesi (4-6 yaş grubu) Çocuk Resimlerinde Çevre Algısı ve Çocuk Çevrelerinin Sağlaması Gereken Özellikler (Магистърска теза, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Erdaş Kartal, E., & Ada, E. (2020). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Gözünden Geri Dönüşüm. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(3), 778-801.
- Ergüleç, F., & Kiremit, R. F. (2019). Tablet Bilgisayarların Okul Öncesi Dönemde Resim Çiziminde Kullanılması. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 15(1), 17-36.

FRI-1.407.1-SSS-PP-06

OVERVIEW OF THE TRADITIONS AND THE CONTEMPORARY STATE OF MIXED-AGE GROUPS IN KINDERGARTEN IN BULGARIA⁹

Polina Dencheva-Lukova – PhD Student

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359899188343
E-mail: plukova@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Galina Georgieva, PhD - Supervisor

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: 082-888 583
E-mail: gggeorgieva@uni-ruse.bg

***Abstract:** The report examines the development, traditions, and contemporary state of mixed-age groups in preschool education in Bulgaria. A historical overview of legislative changes is provided, along with pedagogical concepts that have led to the formation of mixed-age groups. The current state of such groups in kindergartens is presented, highlighting their advantages and challenges. An analysis covering eight regions of the country is also included.*

***Key words:** Mixed-age Groups; Preschool Education; Bulgaria; Legislative Changes; Pedagogical Concepts; Kindergarten; Educational Traditions; Educational Reform; Advantages and Challenges; Regional Analysis.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Хетерогенните групи в предучилищното образование представляват форма на организация, при която деца от различни възрасти се възпитават и обучават заедно както в неучебното, така и в учебното време на учебната година. В последните десетилетия образователната система в България преминава през много реформи, които обхващат и предучилищното образование. В контекста на демографските промени, както и спецификата на отделните населени места все по-често се наблюдава организиране на предучилищното образование в разновъзрастови групи в детските градини. Формирането на смесени групи в България се дължи не само на недостатъчен брой деца, но и на ограничен персонал или ресурси в малките населени места. Характерно за нашата страна е, че такива групи има предимно в малките населени места, но не малко са смесените групи и в градовете, а целта разбира се е осигуряване на равен достъп до предучилищно образование за всички деца.

Настоящият доклад цели да представи проучване, свързано с анализ на историческото развитие и съвременното състояние на образователната практика за организиране на смесена възрастова група в предучилищното образование в България. Извършен е преглед на законовата база, както и анализ на разновъзрастовите групи в 8 области в България.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Съвременната организация на предучилищното образование се регламентира със Закона за предучилищно и училищно образование и Държавния образователен стандарт за предучилищно образование - НАРЕДБА № 5 от 03.06.2016 г. за предучилищното образование.

⁹ Докладът е представен на студентската научна сесия на 8 май 2025 г. в секция „Педагогика и психология“ с оригинално заглавие на български език: ПРЕГЛЕД НА ТРАДИЦИИТЕ И СЪВРЕМЕННОСЪСТОЯНИЕ НА РАЗНОВЪЗРАСТОВИТЕ ГРУПИ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА В БЪЛГАРИЯ. Докладът отразява резултати от работата по проект № 25-ФПНО-01: „Разработване на стратегии за усъвършенстване на социално-педагогическата работа съобразно съвременните поколенчески характеристики на потребителите на социално-образователни услуги“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.

Нормативната обусловеност на този етап на образование, анализиран в историческата си хронология, търпи естествени реформи според образователните, политически, икономически и др. приоритети и тенденции за развитие в България. Впечатление прави, че смесената възрастова група като форма на организация в предучилищното образование е преобладавала при създаването на първите предучилищни заведения. Следните нормативни документи доказват разновъзрастовия прием на децата през различните периоди след Освобождението:

1. Съгласно структурата на системата за народното образование в Източна Румелия, според Закона на началното учение в Източна Румелия (1880) е съществувало Детско училище, в което са се обучавали и възпитавали деца на възраст от 3 до 7 години за период от 5 години;

2. Съгласно структурата на системата на народното образование според Основния правилник за уредбата на българските училища в Турция (1910) е съществувала забавачница, в която са се обучавали и възпитавали деца на възраст от 3 до 7 години за период от 5 години;

3. Според структурата на системата на народното образование в Закона за народното просвещение (1891) е имало детски училища, в които са се обучавали и възпитавали деца на възраст от 3 до 6 години за период от 4 години;

4. Според структурата на системата на народното образование и според Закона за народното просвещение (1909) е имало детско училище, в което са се обучавали и възпитавали деца на възраст от 4 до 7 години за период от 4 години.

Философската основа на смесената възрастова група, като възприета форма на организация на детска градина през този период, се открива във влиянието на идеите на Фридрих Фрьобел върху българските радатели на предучилищното образование. С особено значение за предучилищното образование в България са трудовете на Драган Цанков, в които се издига идеята да се открият пансиони за подготовка на детски учителки, към които да бъдат създадени базови детски заведения. Идеите на Цанков впоследствие се доразвиват от В. Благоева, Н. Живков и други. [3, с. 140] Никола Живков е наречен „Апостол на предучилищното възпитание в България“ и открива през 1882 г. в Свищов „Детинска мъдрост“, а през 1883 г. и втора детска група. Неговият Закон за народното просвещение от 1891 г. е призван да внесе „европейски дух в образованието“ [3, с. 163]. Никола Живков е повлиян от методите на Фр. Фрьобел, но адаптира тези идеи към възпитание и обучение, което да е в духа на българските ценности и традиции при педагогическата работа в детската градина. Той създава и първото методическо ръководство за възпитание „Детинска мъдрост“, а в него интегрира упражнения по математика, изобразителна дейност и конструиране, гимнастика, стихове, приказки, пеене и др. Той е първият учител на детски учителки в България, а неговото ръководство се е използвало дълги години от тях и служи като основа за съвременните подходи. [3, с. 177] Така познатите до този момент забавачница и детско училище се заменят с детска градина.

Законодателните документи за периода 1880-1944 г. свидетелстват за това, че съществуват забавачници и детски училища, в които децата са обучавани в смесени групи. С развитието на образователната система в България, през 1981 г. детската градина става задължителен етап преди постъпването в първи клас.

Организацията на деца в различни възрастови групи в една група се осъществява в смесени възрастови групи още от създаването на първите детски заведения в нашата страна. До средата на ХХ-ти век всички групи са били смесени, поради малкото на брой деца в детските заведения. Според Георгиева „разновъзрастовото групиране на децата в детската градина съществува до 1944 г.“ [1, с.24], като след този период групите се делят по възрастов признак, както е и в нашето съвремие.

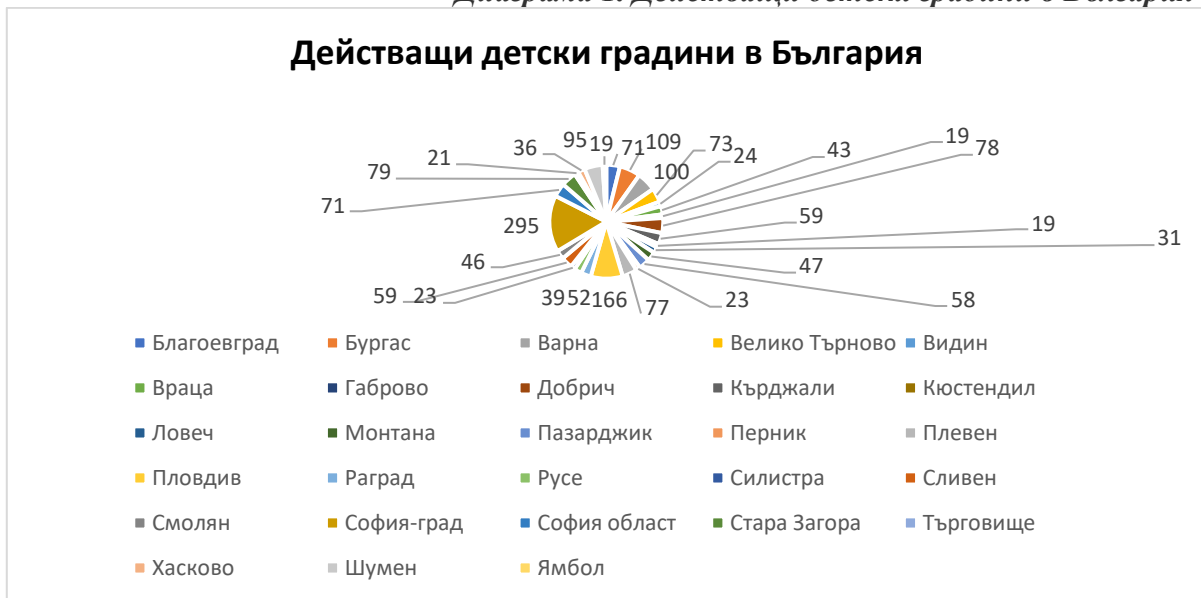
Законът за народната просвета през 1999 г. Регламентира задължителна предучилищна подготовка на децата от 5-годишна възраст, която се е осъществявала в подготвителни групи не само в детските градини, но и в училищата. В този нормативен документ смесената възрастова група не е дефинирана като форма на организация (чл. 20 от ЗПН, 1999 г.) През 2016 година този закон е отменен и заменен със Закона за предучилищното и училищното образование. В ЗПУО се съдържат редица промени, които влияят не само върху хомогенните групи, но и на разновъзрастовите групи в нашата страна. Задължителното предучилищно

образование може да се осъществява не само в детските градини, но и в училищата, съобразно държавните образователни стандарти и условията в съответните институции (§2, чл. 56, ал. 2 от ЗПУО, обн. ДВ бр.82 от 18.09.2020 г.). Децата задължително преминават през предучилищна подготовка от годината, в която навършват 5-годишна възраст (§1, чл. 8, ал. 1 от ЗПУО, обн. ДВ бр.82 от 18.09.2020 г.) като по-късно задължителната възраст за постъпване в предучилищна институция се променя на 4 годишна. Със Закона се регламентира създаването на разновъзрастови групи в случаите съгласно чл. 62, ал. 2, особено когато децата са малко на брой или в отдалечени райони.

За пръв път през 2016 се регламентира в нормативните документи разновъзрастовата група, макар че в много населени места е имало такива групи в детските градини и те са не малко на брой и днес в нашата страна.

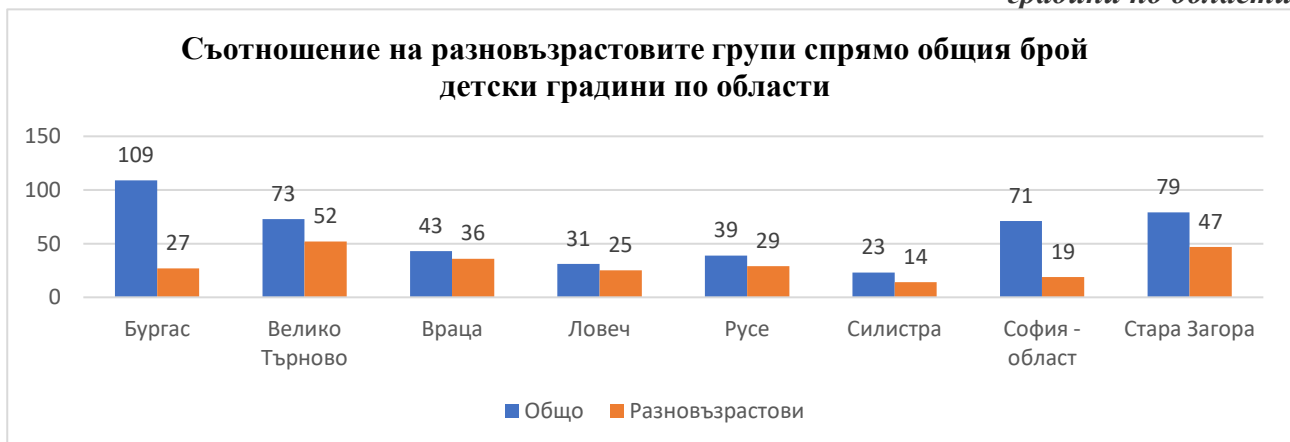
През месец януари 2025 година до февруари 2025 година бе проведено проучване относно съществуващия брой разновъзрастови групи в детските градини в осем области на България – Бургас, Велико Търново, Враца, Русе, Силистра, Ловеч, София-област и Стара Загора. Според данни на Министерство на образованието и науката действащите детски градини в страната са общо 1832 и са разпределени по области, както следва (Диаграма 1).

Диаграма 1. Действащи детски градини в България

В Диаграма 2 е представено съотношението на разновъзрастовите групи спрямо общия брой детски градини в различните области. (Диаграма 2)

Диаграма 2. Съотношение на разновъзрастовите групи спрямо общия брой детски градини по области

Според пре доставените справки от Регионални управления по образование за областите в Диаграма 2 може да се направи следния анализ по области:

- В област Стара Загора от общо 79 детски градини в почти 60% от тях има разновъзрастови групи (81 разновъзрастови групи), като най-много са в Община Казанлък (14 детски градини);

- В област Бургас от общо 109 детски градини в почти 25% от тях има разновъзрастови групи, като най-много са в Община Айтос 6 детски градини с 22 разновъзрастови групи;

- В Ловешка област 80,6% от детските градини има разновъзрастови групи. Най-много са детските градини, в които групите са разновъзрастови (16 групи) в Община Троян;

- София-област е със сравнително малко детски градини, в които има разновъзрастови групи (26,8%). Във всички общини от София-област има по 1, 2 или 3 градини, в които има смесени групи;

- В област Русе също е много голям дялът на детските градини, в които има разновъзрастови групи (74,4%), като най-много са в Община Русе (15 детски градини);

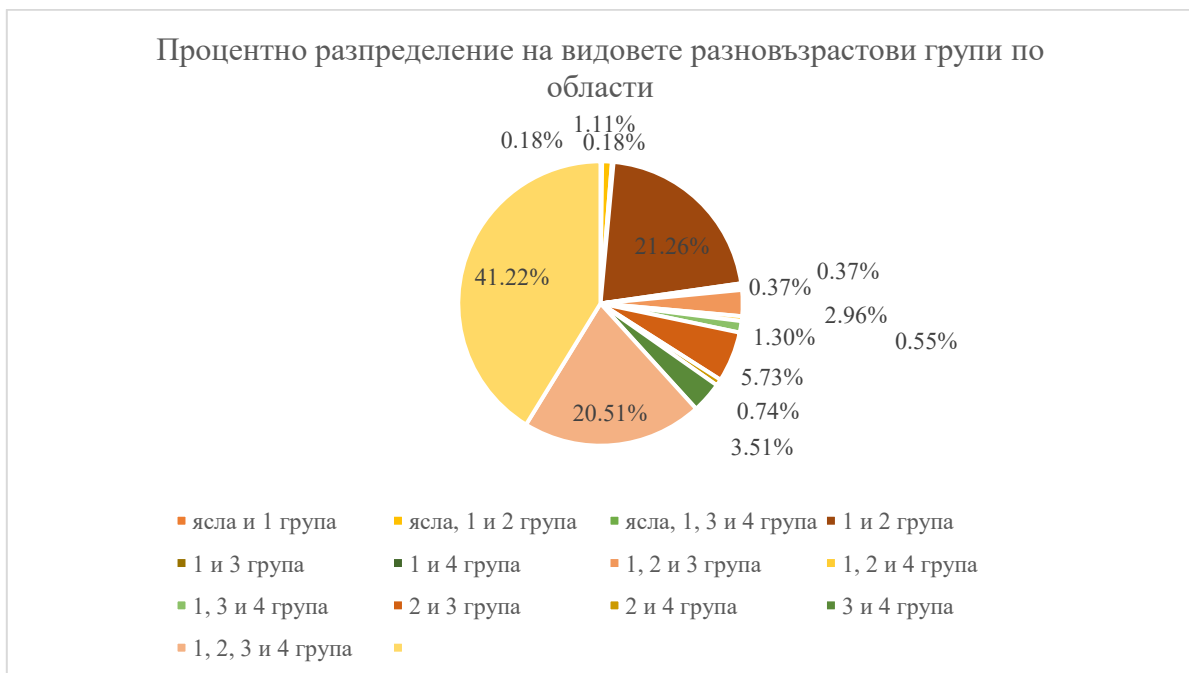
- Повече от половината детски градини в Силистренска област (60,9%) имат разновъзрастови групи. Най-много разновъзрастови групи има в детските градини в Община Дулово;

- В почти всички детски градини във Врачанска област (83,7%) имат разновъзрастови групи, като най-много са в Община Враца (14 детски градини)]

- В област Велико Търново от 73 детски градини в 71,2% от тях има разновъзрастови групи. Общият брой на разновъзрастовите групи в Област Велико Търново е 91. В тази област, в общините Лясковец, Свищов, Стражица и Сухиндол впечатление прави, че всички разновъзрастови груписа от вида смесена 1, 2, 3 и 4 група.

В заключение анализът на данните за разновъзрастовите групи в детските градини по области показва големи различия в разпространението им в изследваните региони на България. Най-висок е дялът на детските градини с разновъзрастови групи в области като Враца и Ловеч, където над 80% от детските градини имат разновъзрастови групи. В областите Бургас и София-област се наблюдава нисък процент на детските градини, в които има разновъзрастови групи, което може да се дължи на по-големия брой деца и възможността на детските градини в тези две области да формират хомогенни групи.

Диаграма 3. Процентно разпределение на видовете разновъзрастови групи по области

Съгласно получените справки от осемте гореописани области може да се направят следните обобщени изводи:

- най-много са разновъзрастовите групи, в които са смесени деца от всички възрасти - 1, 2, 3 и 4 група (223 разновъзрастови групи);
- общо 115 са групите, в които децата са смесени от 1 и 2 група, а 111 са групите, в които децата са смесени от 3 и 4 група;
- една е разновъзрастовата група, в която са смесени деца от 2 и 4 група (в Ябланица);
- по една група има и в Бургас деца на яслена възраст и 1 група, както и яслена възраст, 1, 3 и 4 група.

ИЗВОДИ

Разновъзрастовата група като форма на организация през историческото развитие на предучилищното образование в България преминава през различни етапи – в началото като необходима, с оглед на предимствата на разновъзрастовото общуване, а по-късно като нужна поради недостатъчен брой деца за възрастово разделение. Анализът на данните във връзка със съществуващите смесени възрастови групи в страната днес показва, че техният брой е около 60% в изследваните области. Въпреки обаче законовата регламентация на разновъзрастовите групи от 2016 г., на практика липсва методическа и програмна подкрепа и се разчита на споделен педагогически опит и научни изследвания в тази област. Поради високият брой разновъзрастови групи в нашата страна е необходимо, както казва и Ю. Дончева „да бъде разработена и апробирана Програма, цялостен концептуален методичен, дидактичен и практически (Книга за учителя с оперативни материали и дидактични материали за децата). Модел за всички образователни направления за работа с деца от четири възрастови подгрупи на смесената по възраст група“ [6]. Работата в разновъзрастови групи в детските градини налага значителни предизвикателства, които са свързани с възрастово разнообразие и различията в нуждите на децата. Според Г. Георгиева „Смесената възрастова група в детската градина обаче е все по-често срещана форма на организация на децата особено в по-малките населени райони. Демографски продиктувана и необходима за съществуването на детските градини в тези райони форма, тя представлява предизвикателство за практикуващите учители“. [1]

REFERENCES

- [1] Георгиева Г. Педагогически основи на обучението по математика в смесена възрастова група в детската градина, , 2016
- [2] Георгиева Г. Преглед на идеите за работа в смесена възрастова група в детската градина в миналото и днес – Сборник с доклади на СНС'14 – Русенски университет (с.55)
<https://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/sns/2014/PNO.pdf>
- [3] Колев Й. История на педагогиката, София, 1993, с. 140 – с. 177
- [4] Справка за брой действащи институции по видове и области
<https://ri.mon.bg/check-up> (30.01.2025 година)
- [4] Наредба 5 от 3 юни 2016 за предучилищно образование
https://www.mon.bg/nfs/2022/02/nrdb5-2016_preduchilishtno-obr_izm31052024.pdf(30.01.2025 година)
- [5] Закон за предучилищното и училищното образование (обн. ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила пт 01.08.2016 г., посл. изм.2024)
https://www.mon.bg/nfs/2024/09/zakon-preduchobrazovanie-v1608_110924.pdf (30.01.2025 г.)
- [6] Дончева Ю. Теоретико – приложни предизвикателства и проблеми при реализиране на ситуацията в смесената по възраст група в детската градина. Сп. Педагогика, брой 8, стр. 1131, 2015

FRI-1.407.1-SSS-PP-07

THEORETICAL CONCEPTS FOR INTEGRATING PRESCHOOL-AGED CHILDREN FROM A FAMILY ENVIRONMENT INTO KINDERGARTEN ¹⁰

Tanya Todorova – PhD Student

Department of Pedagogy

University of Ruse “Angel Kanchev”

Tel.: 0888-814 988

E-mail: tvtdorova@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Galina Georgieva, PhD - Supervisor

Department of Pedagogy

University of Ruse “Angel Kanchev”

Tel.: 088-995 1920

E-mail: gggeorgieva@uni-ruse.bg

***Abstract:** The theory of attachment and its applications in practice are fundamental for the formation of inclusion models. The developing relationship between a teacher and a child can be defined as an attachment relationship. The positive adaptation process creates confidence in children and builds key skills necessary for the formation of their social experience. The article aims to present information about the process of children adapting from a family environment to kindergarten and the theoretical frameworks associated with it. Attachment theory serves as the basis for creating inclusion models, as attachment plays a central role in child development. Transition Theory describes the period of inclusion. The study of these processes represents a new scientific research area in psychology, related to the complex processes of change in human development.*

***Key words:** Settling, Theory of transition, Separation anxiety, Teacher-child relationship, Theory of settling in, attachment theory.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Всички преходни периоди от живота на детето биха могли да бъдат определени като кризисни. Всеки един от тях поставя редица предизвикателства както към него, така и към неговото семейство, а преодоляването им зависи от индивидуалните особености на децата, съответната възраст, но не на последно място от начина за адаптиране (привикване) към изменената среда. Адаптацията е сложен и продължителен процес, при който се извършва преход от семейна среда към институция в системата на предучилищното образование. Както д-р Мария Монтесори споделя в своята книга „Попиващия ум“ още през 1949 г., „Човекът живее в социална среда и в рамките на тази среда действат някои определящи духовни сили, като връзките между хората, които изграждат техния социален живот.“ (Монтесори, 2017). Човекът, който не живее в адаптивна среда, не е в състояние да развива нормално способностите си, нито има възможност да опознава себе си. Един от основните принципи на съвременната педагогика се занимава точно с необходимостта от развиване на социалния инстинкт на детето и насърчаване на неговия стремеж да живее с връстниците си.

¹⁰ Докладът е представен на студентската научна сесия на 08.05.2025 г. в секция „Педагогика и психология“ с оригинално заглавие на български език: ТЕОРИТИЧНИ ПОСТАНОВКИ ЗА ПРИОБЩАВАНЕ НА ДЕЦА В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ ОТ СЕМЕЙНА СРЕДА КЪМ ДЕТСКА ГРАДИНА. Докладът отразява резултати от работата по проект № 25-ФПНО-01: „Разработване на стратегии за усъвършенстване на социално-педагогическата работа съобразно съвременните поколенчески характеристики на потребителите на социално-образователни услуги“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.

ИЗЛОЖЕНИЕ

РОЛЯ НА ПРИОБЩАВАНЕТО ЗА ДЕЦАТА И ТЕХНИТЕ СЕМЕЙСТВА

Постъпването в детска градина като първа образователна институция със задължителен характер е ключов момент в живота на децата и техните семейства. Това е процес, при който се осъществява приспособяване на всички страни с новите изисквания и обстоятелства, които ситуацията налага. Дори и за децата, посещавали детска ясла, преходът към детска градина е белязан от трудности, свързани с възникващи стресови ситуации.

С. Алварес подчертава здравословната роля на стресът при възрастните като описва реакциите на тялото, когато се сблъсква с непосредствена опасност. (Alvarez, S., 2019). В стресова ситуация мозъкът и надбъбречните жлези започват да произвеждат кортизол и адреналин, които ускоряват сърдечния ритъм и увеличават кръвното налягане, свиват мускулите, забавят храносмилането и увеличават нивото на захарта в кръвта, за да осигурят голяма енергия. Възрастните можем да повлияем на негативното преживяване, чрез способността си да се дистанцираме, анализираме емоциите си, мислим спокойно и намираме правилните решения за преодоляване на нетипичната ситуация. Не такава е ситуацията при децата: „Ние възрастните, можем по този начин да понижим напрежението, защото разположената зад челната кост префронтална зона на кората на главния мозък (кортекс), която управлява способността ни да анализираме, е стигнала до своята зрялост. При малкото дете тази зона все още не е зряла. Когато е обладано от страх, стрес или силна отрицателна емоция, мозъкът му светкавично предизвиква секреция на хормоните на стреса, но то не може да поеме контрола, да анализира ситуацията или обезсили нейния драматизъм.“ (Alvarez, 2016, с.130). Според автора, децата в невръстна възраст преминават през така наречените „емоционални бури“, като освободеният в големи количества кортизол директно атакува мозъка на детето, разрушавайки невроните в изключително важни мозъчни структури, затова редовното или продължително преживяване на стресови състояния, може да прояви разстройство на паметта, а това от своя страна се отразява на годността му за учене. Причинените щети водят до порочен кръг: колкото повече детето е подвластно на стреса, толкова по – силно се забавя съзряването на префронталната му мозъчна кора и толкова по – малки стават неговите способности да излиза от стресови ситуации, които именно поради това стават все по – чести и все по-трудно контролируеми.“(Alvarez, 2016). От съществено значение е избягването на стресови ситуации и състояния в адаптивния период, което изисква засилено взаимодействие между възрастните (родители и учители) и активна психоло – педагогическа дейност от страна на педагогическите специалисти.

„На ниво жизнена среда от децата се очаква да се адаптират към новите обстоятелства. Детето познава обичайното си обкръжение в семейството и същевременно прекарва доста време в чужда обстановка, с нови помещения, различно протичане на деня и непознати правила.“ (Niesel&Griebel, 2013). Предвид ранната възраст, в която се намират, децата разполагат с ограничен опит да се справят с нови ситуации и предизвикателства. С постъпването си в детската градина, те могат да изпитат гняв, отчаяние или да имат усещането, че губят контрол и ще бъдат изоставени. Отделянето от близък човек, най – често родител, представлява сериозно предизвикателство за детето в процеса на приобщаване. Голяма част от децата изразяват тези си емоции, чрез плач. Смята се, че плачещите деца получават повече внимание от близките си и възрастните като цяло, а липсата на плач е сигнал за приключил процес на адаптация. Тъй като болката от раздяла може да се прояви и по други начини, липсващият плач в ситуации на отделяне не бива да се приема погрешно като успешно преодоляване. „Добре адаптираното дете е устойчиво на промени в средата. То изучава новата среда, страхува се и има свои върхове и спадове.“ (Zidarova, 2019, с.67). Това не означава, че не е възможно да изпада в проблеми ситуации, а че изпадайки в тях, успява да ги преодолее, без това да влияе дългосрочно на емоционалното му състояние.

В повечето случаи родителите умишлено се стараят да отложат периода на постъпване на детето си в детска градина.. Причините за това биха моли да бъдат различни: обществените очаквания и възможността да не могат да отговорят на това, което професионалистите биха изисквали от тях, липса на умения у възрастния да възложи грижите за детето на друг

възрастен и др. На ниво среда в семейството се променя ежедневиия график. Възникват нови задължения, свързани с детската градина, родителски срещи, открити уроци, съвместни инициативи, в които семейството следва да участва. Понякога родителите не са готови с всички нови отговорности, а друг път се наблюдава емоционална незрялост, която оказва влияние върху процеса на включване към социума.

ТЕОРИЯ НА ПРИВЪРЗАНОСТТА

Теорията на привързаността е в основата на всички модели на приобщаване към образователната институция. Известният английски психоаналитик и психиатър Джон Боулби акцентира работата си върху вредните ефекти на „майчината депривация“ върху развитието на личността и формулира понятието „теорията на привързаността“, като начин за концептуализиране на връзката на детето с майката. Поведение на привързаност е всяка форма на поведение, която води до установяване и поддържане на близост между човека и определен друг индивид, който той обича и възприема като модел за по – успешно справяне с предизвикателствата на света. Това поведение изпъква най-отчетливо, когато човек се страхува, когато е болен или се чувства изтощен, когато нуждите му бъдат задоволени чрез предоставяне на утеха и грижа. (Bowlby, 1988). Той разграничава три модела на привързаност:

- Първи модел: сигурна привързаност: Родителите приемат случващите се ситуации адекватно, навременно и уверено. Внушават на детето си, че могат да споделят с тях притесненията си, а от своя страна ще получат навременна реакция при беда или опасност.

- Втори модел: тревожно привързване, съчетано със съпротива, при което индивидът е несигурен дали родителят му ще бъде на разположение и дали ще се отзове и ще му помогне, когато той го потърси. Тези деца създават впечатление за самостоятелност и липса на нужда от подкрепа, но тази самостоятелност е привидна.

- Трети модел: тревожно привързване, съчетано с отбягване, при което детето няма увереността, че когато се нуждае от грижа, ще му отвърнат с помощ и подкрепа; напротив, той очаква да го отвърлят. Тази форма на привързаност се проявява в по – голяма степен при родители, които проявяват силна емоционалност. Клиничните наблюдения показват, че ако този модел се задържи за постоянно, той води до различни личностни разстройства, вариращи от компулсивно себезадоволяване до криминализация.

ТЕОРИЯ НА ПРЕХОДА

Теорията на прехода описва процесът на приобщаване от семейството към институцията.

Грибел и Низел (Griebel&Niesel, 2004) представят извода, че хората предават опита си на следващите, според собствените си преживявания. Това поставя учителите пред предизвикателството да оставят позитивни спомени, както в децата, така и в техните близки, тъй като те са в непрекъснато взаимодействие.

Низел и Грибел (Niesel&Griebel, 2000) разграничават няколко характеристики на прехода, от семейна среда към образователна институция, касаещи, както децата, така и родителите им:

- Силни емоционални състояния

От една страна детето проявява любопитство, свързано с новата среда, материали и познавателна дейност, която го очаква, а от друга страна изпитва силни негативни емоции, при ежедневиата раздялата със своите родители.

- Приемане на нови роли

За близките и семейството този преход от семейна среда към образователна институция е също толкова важен, колкото и за децата. Страхът от раздяла, от делегиране на права и задължения на други възрастни се оказва предизвикателство за много родители. Обикновено преходът от отглеждане на детето в домашни условия към преминаването му в детска градина представлява първата ситуация на отделяне от детето.

- Промяна на средата

Ежедневно на детето му се налага да се настройва към дейностите в детската градина – дневен режим, организация, правила и норми на поведение, различни от тези в семейната среда. В образователната институция педагогическите специалисти изразяват мнение за поведението на детето на база собствените си впечатления, които понякога се различават от тези на родителите и се получават различни интерпретации за отношението на детската личност. Затова се очертава необходимостта от тясно взаимодействие между двете възпитателни системи.

- Формиране на идентичност

На детето се предлагат нови дейности, които дават възможност за обогатяване на личния опит и изграждат качества като независимост и самостоятелност. Тези промени засягат и родителите, които осъзнават, че детето им вече има нужда от делегиране на повече отговорности, за да се подготви за новите бъдещи социални роли.

Франсоаз Долто (Dolto, 2019) от друга страна смята, че преходът от семейна към външна среда не протича толкова гладко и създава негативни емоции и преживявания за всяка от страните. В своя труд „Основни етапи на детството“ представя създадената от нея и екипът ѝ „зелена къща“, в която детето идва с майка си или баща си, които присъстват по време на целия престой на детето и с тях се „изговаря“ и обсъжда всичко, което му се случва при взаимодействието му с останалите деца, без то да бъде назидавано, тъй като този опит трябва да се изгражда със значими за детето възрастни, за да се чувства то подкрепено. С времето детето придобива истинска увереност, че може да се справи с различни ситуации и емоции и само настоява да проявява самостоятелност.

„Преходът би могъл да се преодолее по – лесно, когато на родителите е представена достатъчна информация предварително, с цел осъществяване на подкрепа в този важен процес.

Предучилищната педагогика вече все повече се фокусира върху прехода от цялото семейство в предучилищната институция и търси нови форми на сътрудничество с родителите.“ (Winner, 2025). Това могат да бъдат както родителски срещи, така и тренинги, „родителски кафета“, „родителски класове“, „дни на отворените врати“ и др.

ИЗВОДИ

Ситуациите на раздяла предизвикват стрес, както при децата, така и при възрастните. Те оставят трайна следа в съзнанието на човешкия индивид и е възможно да се проектират в бъдещи подобни ситуации, както и да повлияят на поведението на човека в съзнателния му живот. Целенанасочената съвместна дейност между семейството и детската градина осигурява възможност на детето за развитие в благоприятна среда на своите знания, умения и компетентности. Постоянното взаимодействие между всички заинтересовани страни е предпоставка за безпроблемната адаптация на малкото дете към новата среда. Семейството като първото място, в което се намира детето и образователната институция като специфичен образователен феномен не следва да бъдат противопоставяни или да се търси тяхното индивидуално приоритизиране. Само доброто партньорство между тези две звена може да осигури правилното личностно развитие на децата. Днес се наблюдават целенасочени политики на образователните институции в системата на предучилищното образование, които имат за цел да информират и подкрепят родителите, изяснявайки важни въпроси, свързани с по – плавната адаптация на техните деца.

REFERENCES

Alvares, S., 2020. The natural laws in the development of the child. Sofia: Colibri, press, (129-131). (*Оригинално заглавие: Алварес, С., 2020. Природните закони в развитието на детето. София: Издателство „Колибри“.*)

Bowlby, J., 2019, A Secure Base, Parent-Child Attachment and Healthy Human Development, Sofia: Iztok – Zapad press (163-164) (*Оригинално заглавие: Боулби, Дж., 2019. Стабилна*

основа. *Привързаността родители-деца и психичното здраве*. София: Издателство „Изток-Запад“.)

Dolto, F., 2009. Key stages of childhood. Sofia: Iztok – Zapad press (**Оригинално заглавие:** *Долто, Ф., 2009. Основни етапи на детството*. София: Издателство „Изток-Запад“.)

Griebel, W&Niesel, R., 2004. Transitionen. Fähigkeit von Kindern in Tageseinrichtungen fördern, Veränderungen erfolgreich zu bewältigen Weinheim and Basel: Beltz.

Griebel, W&Niesel, R., 2011. Übergänge verstehen und begleiten Transitionen in der Bildungslaufbahn von Kindern. Cornelsen. Berlin.

Montessori, M, 2017, The Absorbent Mind. Sofia: Asenevtsi press (**Оригинално заглавие:** *Монтесори, М., 2017. Попиващият ум*. София: Издателство „Асеневици“.)

Niesel, R.&Griebel, W., 2013. Übergang von der Familie in eine Kindertageseinrichtung.

Niesel, R.&Griebel, W., 2000. Start in den Kindergärten: Grundlagen und Hilfen zum Übergang von der Familie in eine Kindertagesstätte. München.

Zidarova, Tz., 2019. Adaptation in Kindergarten, Sofia: Iztok – Zapad, press (**Оригинално заглавие:** *Зидарова, Ц., 2019. Адаптацията в детската градина*. София: Издателство „Изток-Запад“.)

FRI-1.407.1-SSS-PP-08

CHALLENGES AND PROBLEMS IN THE TRAINING OF FORENSIC AUTOMOTIVE EXPERTS¹¹

Tsvetelina Yankova Yankova - PhD Student

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: 0888785666
E-mail: tsyankova@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Valentina Vasileva, PhD - Supervisor

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
E-mail: vvasileva@uni-ruse.bg

***Abstract:** This scientific article examines the high challenges and problems in the training of forensic automotive experts. The historical roots of this professional field, the modern requirements for experts and the available educational models in Bulgaria and the country are analyzed. A strategic framework with specific proposals for upgrading training through standardization, interdisciplinarity, digitalization and ethics is also included. The aim is to increase the quality of expert work and public trust in judicial expertise.*

***Key words:** forensic expertise, automotive expert, training, professional competence, international standards, strategic framework.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Съдебната автотехническа експертиза играе ключова роля в установяването на истината по дела, свързани с пътнотранспортни произшествия. Образованието и квалификацията на експертите в тази област са от съществено значение за обективността на съдебните решения. Въпреки нарасналото значение на експертизите, подготовката на експертите в България все още среща редица предизвикателства – липса на единна рамка, недостатъчно интегрирано обучение и липса на продължаваща квалификация. В доклада се разглеждат тези проблеми, както и се предлага стратегическа визия за тяхното преодоляване.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Исторически контекст и развитие на обучението на съдебни експерти

Обучението на съдебни експерти в областта на автотехниката има сравнително скромно, но стабилно развитие в България. Първите стъпки в институционализирането на тази дейност започват през втората половина на XX век, като част от развитието на съдебно-техническите експертизи. Въпреки това, дълго време подготовката се е основавала на инженерни познания, без ясно диференцирана педагогическа рамка за експертна дейност. Както отбелязва Г. Димитров (2012), „развитието на съдебната автотехническа експертиза у нас преминава през етап на професионализация, но обучението ѝ остава разпръснато между различни дисциплини“ (Димитров, 2012, с. 64). Липсата на стандарти в подготовката и сертификацията на експерти остава дългогодишен проблем.

¹¹Докладът е представен на студентската научна сесия на 08 май 2025 г. в секция „Педагогика и психология“ с оригинално заглавие на български език: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПРОБЛЕМИ В ОБУЧЕНИЕТО НА СЪДЕБНИ АВТОТЕХНИЧЕСКИ ЕКСПЕРТИ. Докладът отразява резултати от работата по проект № 25-ФПНО-01: „Разработване на стратегии за усъвършенстване на социално-педагогическата работа съобразно съвременните поколенчески характеристики на потребителите на социално-образователни услуги“, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.

Съвременни тенденции и изисквания в съдебната експертиза

Съдебната автотехническа експертиза днес се развива в контекста на комплексна трансформация на транспортната, технологичната и правната среда. Основните тенденции очертават необходимостта от многостранна експертиза, която надхвърля техническата компетентност и изисква правна, комуникативна и етична подготовка.

Съвременният съдебен експерт трябва да е не само специалист в инженерната област, но и личност, способна да се ориентира в правни норми, психологически аспекти и социална отговорност. Според Müller (2019), „експертът е мост между науката и правосъдието, което изисква не просто знания, а умения за адаптация към конкретната съдебна ситуация“ (с. 98).

Увеличеното използване на технологии в автомобилния сектор – електрически, хибридни и автономни превозни средства – поставя нови изисквания пред експертите. Това предполага и допълнително обучение по телематика, 3D анализи, GPS следене, динамично моделиране и видеореконструкция на произшествия.

Нарастващото значение на експертното заключение в съда налага необходимостта то да бъде ясно, логически последователно и разбираемо за неспециалисти. Това означава, че експертът трябва да владее писмена и устна комуникация, да може да представя и защитава тезата си в съдебна зала.

Захариева (2018) подчертава, че „липсата на комуникативна яснота в експертното становище не само обърква съда, но и подкопава доверието в цялата процедура“ (с. 94).

Съвременните програми за обучение в страни като Нидерландия и Германия включват риторика, поведение пред съд и дейности по симулирани съдебни заседания (van Dijk, 2020, с. 58).

Етичните стандарти за експерти се възприемат все по-сериозно в световната практика. Проблеми като пристрастност, конфликт на интереси, зависимост от възложителя или икономически натиск водят до сериозни нарушения. Според Hoffmann (2017), „етиката трябва да бъде обучавана, култивирана и наблюдавана – не може да се предполага“ (с. 36).

Документът EuroExpert (2021) препоръчва въвеждане на етични кодекси, институционални регистри и независими надзорни органи, както и периодично обучение по етични дилеми.

Съдебният експерт трябва да поддържа знанията си актуални. В някои държави (напр. Германия, Австрия) се изисква периодична речертификация и участие в ежегодни обучения и конференции. У нас подобна практика все още не е задължителна.

Според проф. д-р инж. С. Карапетков (2022), „експертът не може да бъде еднократно подготвен и пожизнено признат – професията му изисква динамично следене на научните и технологични процеси“ (с. 117).

Анализ на съществуващите обучителни програми и модели в България и в чужбина

Обучението на съдебни автотехнически експерти в България към момента не се основава на единна стратегическа или компетентностна рамка. Водещи институции като Русенския университет и Техническият университет – София предлагат инженерни специалности, в които понякога се включват елементи, свързани със съдебната експертиза, но тези модули не са цялостно изградени, нито са фокусирани върху реалната експертна практика.

Според Генов (2020), „липсата на унифицирани стандарти за обучение и сертификация води до разнородна експертна практика и различни нива на компетентност сред специалистите“ (с. 109).

Освен това отсъстват задължителни модули по професионална етика, междуличностни умения и психологическа устойчивост при натиск – ключови фактори за всеки съдебен експерт.

В Германия образованието на съдебни експерти се осъществява чрез специализирани институции като Institut für Sachverständigenwesen (IfS). Програмите включват технически модули, съдебно право, комуникация, етика и практически обучения чрез симулации. Кандидатите преминават стриктна сертификация, която се обновява на всеки 5 години.

Според Müller (2019), „немската система разполага с най- високо ниво на регулация и контрол на експертната дейност, а обучението създава реална връзка между теория и практика“ (с. 101).

Във Франция експертите се обучават и рециртифицират чрез съдебни камари, в партньорство с университети. Там се набляга на междуинституционална координация, както и на социалната и моралната отговорност на експерта.

В Нидерландия обучението се базира на иновативни подходи – дебати, казуси, ролеви игри, симулации в съдебна среда. Това подпомага не само професионалната, но и комуникативната и психологическата готовност на експерта.

Van Dijk (2020) твърди, че „в Нидерландия фокусът е не само върху знанията, а върху представянето на експертната по начин, който убеждава съдии и адвокати в нейната достоверност“ (с. 57).

В Обединеното кралство се използват индивидуални обучителни планове, където експертът самостоятелно избира курсове според нуждите си, но преминава и през етична оценка и устна защита на квалификацията си пред съдебна комисия (Thomas, 2017).

За да се достигне качествен стандарт в обучението у нас, е необходимо въвеждането на: национална стратегическа рамка за обучение и сертификация; модулни програми с интердисциплинарен характер; периодични курсове за надграждане и рециртификация; симулации и казуси в съдебна среда; оценка на комуникативната и етичната компетентност.

Стратегическа рамка за усъвършенстване на обучението

Съвременните изисквания към съдебния автотехнически експерт изискват обучение, което надхвърля класическото инженерно образование. Затова е необходимо изграждането на национална стратегическа рамка, която да осигури системност, устойчивост и ефективност на обучението и квалификацията на експертите.

Тази рамка следва да бъде изградена върху четири основни стълба:

✓ Стандартизация на компетентностите

Необходимо е ясно формулиране на професионален профил на съдебния автотехнически експерт, както и създаване на единна компетентностна рамка, включваща: технически знания (автомобилна техника, анализ на ПТП); правни познания (НПК, ЗДвП, съдебна практика); комуникативни и презентативни умения; етична и морална отговорност.

Според Петков (2005) „системната подготовка на експерта не трябва да бъде оставена на личната му инициатива, а да бъде институционализирана чрез общовалидни стандарти“ (с. 73).

✓ Интердисциплинарност

Обучението трябва да включва интегрирани модули, които комбинират: инженерни дисциплини; съдебна психология; комуникация и реторика; съдебно право; етика и професионална отговорност.

Карапетков (2022) подчертава, че „само експерт с широка интердисциплинарна култура може да бъде наистина полезен на правосъдието“ (с. 116).

✓ Дигитализация на обучението

Съвременните технологии позволяват внедряване на виртуални симулации, онлайн платформи, видеореконструкции, GPS-анализи и др., които повишават реалистичността и ефективността на обучението.

Според López (2020), „включването на интерактивни цифрови инструменти в съдебната експертиза подобрява не само анализа, но и способността на експерта да представя убедително своето заключение“ (с. 215).

✓ Етика и морална подготовка

Необходимо е въвеждане на етичен кодекс, придружен от реално обучение по: морални дилеми; конфликт на интереси; независимост на заключението; отговорност пред обществото и съда.

Според Hoffmann (2017), „етиката в съдебната експертиза не е украса, а структурен елемент от правосъдието“ (с. 34).

✓ Институционални предложения

Стратегическата рамка предполага създаване на: Национален център за обучение и сертифициране; регистър на сертифицираните експерти; система за периодична рещертификация; механизъм за външна оценка и супервизия.

Както подчертава проф. д-р инж. Станимир Карапетков (2022): „Само чрез стратегическа рамка, изградена върху ясни стандарти, етика и реална свързаност с практиката, може да се формира поколение експерти, достойни за доверието на съда и обществото“ (с. 118).

ИЗВОДИ

1. Обучението на съдебни автотехнически експерти в България все още се характеризира с фрагментарност, липса на единни стандарти и ограничено присъствие на ключови компоненти като етика, комуникативни умения и междудисциплинарен подход.

2. Съвременните предизвикателства, включително новите автомобилни технологии, изискванията за разбираемо и аргументирано експертно заключение, както и нуждата от обществено доверие, налагат преосмисляне на ролята на експерта в съдебния процес.

3. Анализът на чуждестранните образователни модели показва ясна тенденция към системност, рещертификация, интегрирано обучение и институционален контрол върху професионалната етика.

4. Включването на стратегическа рамка за обучение, основана на четири основни стълба – стандартизация, интердисциплинарност, дигитализация и етика – представлява ключ към трансформацията на експертната дейност в България.

5. Ролята на съдебния автотехнически експерт трябва да се възприема не просто като техническа функция, а като социална и правна отговорност с високо морално измерение.

ПРЕПОРЪКИ

1. Създаване на национална стратегическа рамка за обучение, сертификация и рещертификация на съдебни автотехнически експерти под формата на наредба или регламент, изготвен съвместно от МОН, съдебната система и техническите университети.

2. Въвеждане на интегрирани програми, включващи инженерни знания, правни аспекти, комуникация, реторика, поведение пред съд и модули по професионална етика и психологическа устойчивост.

3. Изграждане на Център за обучение и сертифициране на съдебни експерти, който да осъществява обучение, супервизия, обмен на добри практики и издаване на удостоверения с ограничена валидност.

4. Периодично обучение и задължителна рещертификация (на всеки 3–5 години), основана на оценка на знания, поведение и морална готовност на експерта да се изправи пред съдебна инстанция.

5. Създаване на етичен кодекс и надзорен орган, който да следи за спазване на принципите на независимост, безпристрастност и професионална почтеност при изготвяне на експертизи.

6. Въвеждане на платформи за дистанционно обучение, включително симулации, онлайн казуси, виртуални зали за защита на становища, както и достъп до международни ресурси.

7. Разработване на методология за саморефлексия на експерта, която да включва анализ на собствения стил на заключение, обратна връзка от съдии и адвокати и механизми за професионално усъвършенстване.

REFERENCES

- Genov, S. 2020. Obuchenieto na sadebnite eksperti v Bulgaria – analiz i perspektivi. *Yuridicheski svyat*, br. 4, s. 109-115. (**Оригинално заглавие:** *Генов, С. 2020. Обучението на съдебните експерти в България – анализ и перспективи. Юридически свят, бр. 4, с. 109-115*).
- Zaharieva, M. 2018. Komunikativnata kompetentnost na sadebnia ekspert. *Pravna misal*, br. 3, s. 90–96 (**Оригинално заглавие:** *Захариева, М. 2018. Комуникативната компетентност на съдебния експерт. Правна мисъл, бр. 3, с. 90-96*).
- Ivanov, B. 2017. Rolyata na inzhenernata podgotovka v sadebnite ekspertizi. *Tehnicheski vestnik*, br. 2, s. 40-44. (**Оригинално заглавие:** *Иванов, Б. 2017. Ролята на инженерната подготовка в съдебните експертизи. Технически вестник, бр. 2, с. 40-44*).
- Karapetkov, S. 2022. Profesionalizam i etika v sadebnata ekspertiza. Ruse: Universitetsko izdatelstvo, s. 115-118. (**Оригинално заглавие:** *Карпетков, С. 2022. Професионализъм и етика в съдебната експертиза. Русе: Университетско издателство, с. 115-118*).
- Mitev, I. 2021. Etika i obshtestveno doverie v sadebnata ekspertiza. *Pravo i sigurnost*, br. 2, s. 50-55. (**Оригинално заглавие:** *Митев, И. 2021. Етика и обществено доверие в съдебната експертиза. Право и сигурност, бр. 2, с. 50-55*).
- Petkov, P. 2005. Osnovi na sadebnata ekspertiza. Sofia: Sibi, s. 72. (**Оригинално заглавие:** *Петков, П. 2005. Основи на съдебната експертиза. София: Сиби, с. 72*).
- Yordanov, D. 2011. Tehnicheski aspekti v sadebnata avtotehnicheska ekspertiza. Plovdiv: Meditsina i fizkultura, s. 88. (**Оригинално заглавие:** *Йорданов, Д. 2011. Технически аспекти в съдебната автотехническа експертиза. Пловдив: Медицина и физкултура, с. 88*).
- Vasilev, N. 2019. Integrirani podhodi v obuchenieto na tehnichecki eksperti. Sofia: Avangard Prim. (**Оригинално заглавие:** *Василев, Н. 2019. Интегрирани подходи в обучението на технически експерти. София: Авангард Прим*).
- EuroExpert Guidelines. (2021). European Expertise & Expert Institute.
- Hoffmann, G. (2017). Ethics and Integrity in Forensic Science. *Journal of Forensic Research*, 8(1), 33–39.
- López, M. (2020). Digital Tools and Forensic Training. *International Journal of Legal Technology*, 18(3), 212-225.
- Müller, H. (2019). Forensic Expertise in Europe: Professional Standards and Practice. Berlin: Springer, p. 98-101.
- Peterson, R. (2018). The Role of the Expert in Modern Justice Systems. Cambridge: Cambridge University Press.
- Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council.
- Thomas, L. (2017). Expert Witness Training and Ethics in the UK. Oxford: Oxford University Press.
- van Dijk, J. (2020). Training of Experts in the Netherlands: Ethics, Practice and Law. *Hague Journal of Legal Studies*, 12(1), 55-59.

FRI-1.407.1-SSS-PP-09

METHODS FOR RECORDING INFORMATION FOR STUDENTS WITH DYSLEXIA AND DYSGRAFIA¹²

Ivo Minchev – Student

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 87 8560690
E-mail: s236531@stud.uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Badgryana Ilieva, PhD – Supervisor

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: 0885 911 632
E-mail: bilieva@uni-ruse.bg

Abstract: *The report examines the most commonly used methods for recording information in an educational setting – handwriting, audio recording, and photographing the board – with a focus on their effectiveness for students with dyslexia and dysgraphia. It emphasizes that for these students, listening and visual perception are often more effective than writing, as they place less strain on working memory. Based on the regulatory framework in Bulgaria, it is recommended that future educators be trained in tolerance and flexibility when applying alternative learning approaches.*

Key words: *handwriting, recording information in the classroom, dyslexia, dysgraphia, working memory.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Учениците със специфични обучителни трудности като дислексия и дисграфия срещат значителни предизвикателства при традиционните методи за водене на записки и писмено изразяване в класната стая. Дислексията се свързва с нарушения в способността за четене и писане, докато дисграфията засяга уменията за графично изразяване (писане), често поради дефицити в моторното планиране и фината моторика. Макар интелектът на тези ученици да е в норма, когнитивните им профили често включват слабости като лоша работна памет и затруднения при обработката на последователна информация (Светла Бенина, <https://priobshti.se/>, 2015). Тези особености правят едновременното слушане и записване на информация особено трудно и водят до риск от пропускане на учебен материал.

Съвременни изследвания подчертават, че воденето на записки, докато ученикът слуша учителя, натоварва работната памет силно. Дори при типични ученици често се случва, докато запишат една част от информацията, да забравят или изпуснат следващата (д-р Дейвид Уинтърс, Международна асоциация по дислексия, <https://dyslexiaida.org>, 2014). При ученици с дислексия/дисграфия този проблем се задълбочава поради вече наличните дефицити в работната памет и автоматизацията на писането. Затова е необходимо да се изследват и прилагат алтернативни методи за запис на информация, които да компенсират затрудненията и да позволят на тези ученици пълноценно да усвояват учебния материал.

Цел на настоящия доклад е да представи анализ на основните методи за запис на информация в клас – писане на ръка, аудиозапис и заснемане на написаното на дъската – и да оцени ефективността им при ученици с дислексия и дисграфия. Ще бъде очертана и нормативната рамка в българското образование относно приобщаването на ученици със специални образователни потребности, включително извадки от действащи документи (напр. Наредбата за приобщаващото образование). В заключение ще се формулират препоръки към

¹²Докладът е представен на студентската научна сесия на 08 май 2025 г. в секция „Педагогика и психология“ с оригинално заглавие на български език: МЕТОДИ ЗА ЗАПИС НА ИНФОРМАЦИЯ ПРИ УЧЕНИЦИ С ДИСЛЕКСИЯ И ДИСГРАФИЯ.

преподавателите, обучаващи бъдещи педагози, с акцент върху толерантността и гъвкавостта при прилагането на алтернативни подходи.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Методика и анализ на методите за запис

Три са основни метода за запис на информация в класната стая: традиционното писане на ръка, аудиозаписът на урока и снимането на написаното на дъската. Всеки метод е специален, с обособени предимства и недостатъци, и има специфичното въздействие върху ученици с дислексия и дисграфия.

Писане на ръка в час

Писането на ръка по време на час е класическият начин за водене на бележки. Учениците записват в тетрадките си важни точки от урока, диктовки, задачи от дъската и др. Този метод има няколко предимства: (1) Активно ангажиране с материала – самият акт на писане може да подпомогне запаметяването чрез кинестетична памет и принуждава ученика да обработи информацията, за да я формулира със свои думи. (2) Структуриране на знанията – воденето на записки позволява на ученика да организира материала, да подчертае важното и да има персонален писмен архив за преговор. (3) Независимост от техника – писането на ръка не изисква устройства и електричество, разчита само на хартия и химикал. Въпреки тези плюсове, при ученици с дислексия и особено с дисграфия, писането на ръка може да бъде източник на фрустрация и неефективност. Дисграфията затруднява ясното и бързо изписване на буквите, спазването на правописните правила и четливостта на текста. Ученици с това нарушение често пишат изключително бавно и с много грешки, което означава, че не успяват да запишат пълноценно съдържанието на урока. Вниманието им се съсредоточава върху самия процес на писане (как да оформят буквите или да не сгрешат правописа), вместо върху смисъла на информацията. Това води до повърхностно възприемане на материала. Допълнително, при дислексия има затруднения в декодирането на текста – дори да запишат нещо, учениците може по-късно да имат трудност да разчетат собствените си бележки или да разберат написаното, особено ако съдържа правописни грешки и размествания на букви. Работната памет също играе роля: писането изисква да се задържи в съзнанието изречението, което учителят е казал, докато се запише на хартия. Този процес е проблемен за ученици с намалена работна памет – те могат да забравят края на изречението, преди да го запишат, или да изгубят нишката на обясненията (Д-р Дейвид Уинтърс, Международна асоциация по дислексия, <https://dyslexiaida.org>, 2014).

Негативен психологически ефект от затрудненото писане е, че ученикът може да се почувства непродуктивен и да се откаже да води записки изобщо. Също така децата, които не пишат достатъчно добре, често биват неправилно възприемани като "слаби или мързеливи ученици" и подложени на психически тормоз (Валчева, А, 2016). Това подронва самооценката им и мотивацията за учене. Ето защо, въпреки традиционните ползи от писането на ръка, при ученици с дислексия/дисграфия този метод на запис може да се окаже неефективен и дори вреден без допълнителна подкрепа.

Аудиозапис на урока

Използването на аудиозапис представлява алтернативен подход, при който ученикът записва звука от урока с помощта на устройство – диктофон, смартфон, таблет или специализирана техника. По този начин целият вербален поток от часа (обясненията на учителя, дискусии, въпроси) се съхранява и ученикът може да го преслуша отново след това. Тази стратегия има ключово предимство за учениците с дислексия и дисграфия: тя премахва нуждата от едновременно писане и слушане, освобождавайки работната памет от тежката двойна задача. Ученикът може да се съсредоточи върху разбирането на материала в реално време, без да се тревожи, че не успява да запише достатъчно. Според принципите на Универсалния дизайн за учене, предоставянето на информация в звуков формат паралелно с визуалния подкрепя различни стилове на учене и облекчава когнитивното натоварване (д-р Дейвид Уинтърс, Международна асоциация по дислексия, <https://dyslexiaida.org>, 2014).

Практически преимущества: Аудиозаписът позволява на ученика да навакса изпуснатото съдържание – ако по време на часа нещо не е било разбрано, записът може да се върне и чуе отново. Това е особено полезно за сложни обяснения, инструкции или термини. Също така, аудиозаписът гарантира пълнотата на информацията – за разлика от писмените бележки, които могат да са непълни, тук цялото изказване на учителя е налично. Учениците със затруднения в четенето могат да учат директно чрез слушане, което често е по-лесният за тях канал.

Предизвикателства и недостатъци: Един потенциален недостатък е, че прослушването на аудио записите отнема време и изисква добра организация. Ученикът трябва да отделя допълнителни часове след училище, за да изслуша целия урок отново (или части от него) и да извлече ключовите моменти. Няма бърз визуален ориентир – ако търси конкретна информация, трябва или да знае приблизително къде в записа се намира тя, или да изслуша последователно дълги сегменти. Технологични решения като умните писалки (smartpen) комбинират писане и аудио, синхронизирайки записаното, така че при докосване на дадена част от записките да се чуе съответният аудио фрагмент (*д-р Дейвид Уинтърс, Международна асоциация по дислексия, <https://dyslexiaida.org>, 2014*). Това обаче изисква специализирано оборудване, с което не всички училища разполагат. Друг аспект е необходимостта от съгласуване с учителя и класа – учителят трябва да разреши записването на гласа му, а съучениците да бъдат информирани. Поверителността и етичните съображения налагат записите да се ползват само за учебни цели. В повечето случаи учителите проявяват разбиране, когато става дума за подпомагане на ученик със СОП, но все пак това изисква налагане на ясни правила.

В обобщение, аудиозаписът на урока се очертава като много ефективен инструмент за ученици с дислексия/дисграфия, тъй като им позволява да компенсират затрудненията в писането чрез усилване на слуховото възприятие. Макар да изисква допълнително време за преговор и известна техническа обезпеченост, тази методика пряко адресира проблема с ограничената работна памет и дава възможност материалът да бъде усвоен в дълбочина, без бариерата на бавното писане.

Заснемане на написаното на дъската

Друг алтернативен метод е заснемането на учебното съдържание, написано на дъската, посредством камера – най-често камерата на смартфон. В практиката много ученици (не само тези със затруднения) използват мобилни устройства, за да фотографират бележките на дъската, схемите, таблиците или задачите, които учителят е написал. За учениците с дисграфия това е особено ценно, тъй като елиминира необходимостта те сами да преписват надписаното. Вместо да води бележки ръчно, ученикът получава визуален запис на дъската – буквално снимка на съдържанието, която може да съхрани и преглежда по-късно.

Предимства на метода: Заснемането гарантира, че целият визуален материал от урока е запазен точно, без изпускане или изопачаване. При предмети като математика, химия, физика – където на дъската често има формули, изчисления или чертежи – една снимка запазва информация, която би била трудна за диктуване или описване. Учениците с дислексия, които имат трудности с при четене на чернови и бързи записки, могат по-късно да увеличат изображението, да видят цветовете или подчертанията, които учителят е използвал, и така по-лесно да разбират материала. Визуалната подкрепа като снимките е ценна, защото много от тези ученици имат по-добро визуално мислене и памет, отколкото вербална/последователна памет. Получавайки директно образа от дъската, те ангажират именно тези си по-силни страни.

Ограничения и условия за успех: Както при аудиозаписа, нужно е съгласие от страна на учителя – повечето преподаватели позволяват да се снима дъската след часа или в края на урока. Снимането по време на обясненията трябва да се прави дискретно, за да не пречи на часа. Също, качеството на снимката трябва да е достатъчно добро – ако осветлението е слабо или почеркът на учителя не е четлив, снимката може да не помогне особено. Учениците трябва да организират и съхраняват тези изображения систематично (напр. в папки по предмети), за да ги използват при учене.

Важно е да се отбележи, че снимката на дъската сама по себе си не съдържа устните обяснения на учителя. Тя е полезна главно за записване на схеми, ключови думи, примерни задачи. Ако ученикът не е чул или разбрал устната част, снимката може да няма пълен контекст. Затова най-ефективно е комбинирането на визуалния и слуховия подход – например водене на аудиозапис и едновременно снимане на дъската. Така по-късно ученикът може да проследи аудиозаписа, гледайки съответните снимки, което максимално доближава до преживяването в реално време.

Въпреки тези подробности, методът на заснемане се утвърждава като проста и достъпна адаптация, която значително облекчава учениците с писмени затруднения. Той им дава усещане за сигурност, че няма да "изостанат" с бележките, и им позволява да участват в часа по-активно, без постоянно да водят бележки. От гледна точка на работната памет, визуалният запис намалява познавателното натоварване – ученикът знае, че може да прегледа информацията от дъската по-късно, и може да насочи повече внимание към слушане и разбиране в момента.

Ефективност на методите при дислексия и дисграфия

След описанието на трите метода, може да се обобщи тяхната ефективност при ученици с дислексия и дисграфия. Критериите за оценка включват количество и качество на усвоената информация, когнитивно натоварване, ангажираност и дългосрочно запаметяване.

Писане на ръка – ниска ефективност:

Писането на ръка, макар полезно за типични ученици, е затрудняващо за тези с дислексия/дисграфия. Трудности с автоматизацията на писане, бързо уморяване и претоварване на работната памет водят до пропуски и непълноценни записки. Следователно този метод е най-малко ефективен без допълнителна подкрепа (напр. помощник, предварително подготвени конспекти).

Аудиозапис – висока ефективност:

Аудиозаписът компенсира невъзможността за едновременно слушане и писане, като позволява на ученика да се концентрира върху възприемането в реално време и впоследствие да прегледа урока. Този метод, подкрепен от изследвания за мултимодално учене, е особено подходящ при съхранени слухови умения. Необходимо е обучение на учениците как да използват ефективно записите.

Снимане на дъската – висока ефективност (в комбинация):

Заснемането на дъската осигурява точен визуален запис, който е особено ценен за ученици с дисграфия. Макар самостоятелно да не осигурява пълен контекст, в комбинация с аудиозапис се създава мултимедиен ресурс, улесняващ разбирането и запаметяването.

Нормативна рамка в подкрепа на ученици със СОП

В България политиките за приобщаващо образование признават правото на учениците със специални образователни потребности (СОП), включително с дислексия и дисграфия, да получават обща и допълнителна подкрепа. Законът за предучилищното и училищното образование (чл. 188) гарантира подходяща среда за развитие на всички ученици, а Наредба №232/2017 г. дефинира дислексията и дисграфията като основание за допълнителна подкрепа.

В училищата се разработват индивидуални планове, които предвиждат алтернативни методи за учене, като устно изпитване, удължено време за изпити или използване на технически средства (диктофон, таблет, снимки). Наредба №24 допълнително регламентира възможностите за адаптация на учебния процес чрез принципите на универсалния дизайн.

Нормативната база е динамична, като последните изменения от 2024 г. разширяват гъвкавостта и въвеждат технологична подкрепа. Отговорността на учителите е да познават тези възможности и да ги прилагат в подкрепа на равния достъп до качествено образование.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В условията на приобщаващо образование учителят трябва да бъде гъвкав и готов да приспособи методите на преподаване към индивидуалните потребности на учениците. Анализът в настоящия доклад показва ясно, че за учениците с дислексия и дисграфия стандартното изискване "води си записки като всички останали" може да бъде контрапродуктивно. Вместо това, слушането и визуалното възприемане доказано често са по-ефективни канали за учене от писането на ръка в тези случаи, тъй като заобикалят ограниченията на работната памет и писмените умения (Dr. Dave's AT Lab: DidYouCatchAllThat? Note-Taking and AT - International Dyslexia Association) (Дислексия или диспраксия?! | Приобщи се!). Това обаче налага култура на толерантност в класната стая – учителят и съучениците да приемат, че даден ученик може да използва различен подход (диктофон, камера, лаптоп) и че това не му дава незаслужено предимство, а просто изравнява шансовете му за учене.

Приобщаването на ученици с дислексия и дисграфия не се изчерпва с “признаването” им на хартия, а изисква ежедневни малки жестове на разбиране и адаптация в клас. Алтернативните методи за запис на информация, разгледани тук, са именно такива жестове, които имат голям ефект върху учебния успех и самооценката на тези ученици. Предоставяйки им възможност да учат по начин, отговарящ на силните им страни (слухово и визуално), вместо да ги принуждаваме да компенсират на всяка цена слабите, ние създаваме една по-справедлива и резултатна образователна среда. Затова отправяме призив към всички преподаватели – сегашни и бъдещи – да проявяват толерантност и гъвкавост при прилагането на подходи като аудиозапис и визуални опори. **Тези подходи не са “улеснения”, а инструменти за равен достъп до знание.** Крайната цел е **всяко дете да се чувства прието и подкрепено в училище и да разгърне напълно потенциала си**, независимо от предизвикателствата по пътя.

Препоръки:

- **В програмите за подготовка на учители** да се включват модули по приобщаващо образование, които да разглеждат практически казуси с ученици с дислексия и дисграфия. Да се акцентира върху различните стратегии за диференциране на обучението – напр. разрешаване на аудиозапис в час, предоставяне на материали предварително, оценяване чрез проекти вместо тестове с отворен отговор и др.

- **Формиране на емпатия и толерантност:** При обучението на педагози да се включат симулационни упражнения (напр. писане с недоминантна ръка, четене на текст с разбъркани букви), които да дадат личен опит за усещането при дислексия/дисграфия. Това ще изгради съпричастност и мотивация в педагозите да прилагат търпеливо алтернативни подходи, както и разбиране за затрудненията през които преминават децата.

- **Гъвкавост в методите на преподаване и оценяване:** Да се насърчават бъдещите педагози да бъдат иноватори в класната стая – да изпробват различни техники (аудио-визуални презентации, интерактивни приложения за писане, работа в екипи, където учениците си помагат с водене на бележки). При оценяването да се търсят начини учениците да покажат знанията си по най-добрия за тях начин – някои устно, някои писмено, някои чрез проекти или практически задачи.

- **Сътрудничество и доверие:** Да се стимулира креативността и новаторството при учителите, което ще ги мотивира да подтикват учениците със СОП да използва нетрадиционен метод (като диктофон). Отворената комуникация с ученика и родителите може да установи правила за ползване (напр. записаното да не се разпространява). Важно е да се изгради доверие, че всички в училищната общност работят заедно за успеха на ученика. Когато останалите ученици виждат позитивния пример на учителя – неговата толерантност и подкрепа – те също възприемат тези ценности.

REFERENCES

Valcheva, M. *Ugly handwriting?! Don't demand too much from the student before reading this*. Priobshti.se, 2016. Available at: <https://priobshti.se/article/groznopis-ne-iziskvaite-tvurde-mnogo-ot-uchenika-predi-da-prochetete-tova> (**Оригинално заглавие:** Вълчева, М. *Грознопис?! Не изисквайте твърде много от ученика преди да прочетете това*. Приобщи.se, 2016 г.)

Ministry of Education and Science (Bulgaria). *Ordinance on Inclusive Education*. State Gazette, Issue 86/2017. Available at: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2137177985>. (**Оригинално заглавие:** Министерство на образованието и науката. *Наредба за приобщаващото образование*. ДВ. бр. 86/2017.)

National Assembly of the Republic of Bulgaria. *Law on Pre-school and School Education*. State Gazette, Issue 79/2015. (**Оригинално заглавие:** Закон за предучилищното и училищното образование (ЗПУО), обн. ДВ бр. 79/2015.)

Winters, D. C. *Did You Catch All That? Note-Taking and Assistive Technology*. International Dyslexia Association, 2014. Available at: <https://dyslexiaida.org/did-you-catch-all-that-note-taking-and-at/>.

Benina, S. *Dyslexia or Dyspraxia?!*, 2015. Available at: <https://priobshti.se/article/obuchitelni-trudnosti/disleksiya-ili-dispraksiya>. (**Оригинално заглавие:** Приобщи.se. *Дислексия или диспраксия?!*, 2015 г.)

FRI-1.407.1-SSS-PP-10

FORMATION OF KNOWLEDGE AND SKILLS FOR SAFE BEHAVIOR ON THE STREET IN 3-4-YEAR-OLD CHILDREN¹³

Mariyka Ilieva – Student

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359894277522
E-mail: mimozka_88_1988@abv.bg

Pr. Assist. Prof. Ekaterina Ivanova, PhD

Department of Pedagogy
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 897 212 775
E-mail: eivanova@uni-ruse.bg

***Abstract:** The tense and dynamic everyday life of modern society is one of the prerequisites for the increased number of road accidents worldwide. In this regard, it is necessary to lay the foundations of a behavior culture from early childhood, not only in the family environment, but also through road safety training in kindergarten. This report presents a conducted pedagogical situation on the topic „I can move safely” for 3-4-year-old children. The main methods, materials, and organization of activities for introducing young children to road safety rules are described.*

***Key words:** roadsafety, kindergarten, 3-4-year-old.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременния свят, характеризиращ се с динамично и напрегнато ежедневие, всеобща отговорност е най-малките участници в пътното движение да бъдат добре подготвени, за да съумеят да се предпазят от опасностите на външната среда (Наръчник за родители по БДП, 2024). В тази връзка, безопасността на децата в пътнo-транспортната среда е приоритет както на родителите, така и на педагогическите специалисти. Децата на 3-4 години, тепърва започват да опознават света около себе си, да взаимодействат активно с него. С оглед на зачестилите пътнo-транспортни произшествия с деца, е необходимо е да се положат основите на култура на поведение на пътя още в ранна детска възраст не само в семейната среда, но и посредством обучението по БДП в детската градина. То се изразява в комбиниране на различни подходи и ресурси като целенасочено обучение, дидактични игри, споделяне на личен опит, упражнения, които да се надграждат във времето. Освен това, уменията за пътна безопасност се усвояват най-добре в реална пътна среда, защото опита и взаимодействието с възрастните предоставят възможност за натрупване на необходимите знания.

С оглед на гореизложеното, в настоящият доклад се представя проведена педагогическа ситуация на тема „Мога да се придвижвам безопасно“ за I възрастова група. Описани са основните методи, материали и организацията на дейностите за запознаване на малките деца с правилата за безопасност на движение по пътищата. При планирането на образователното съдържание в проведената педагогическа ситуация, са отчетени възможностите и познавателния опит на децата. Целите, които са поставени към конкретната тема, са съобразени с посочените в „Програма за обучение по безопасност по пътищата за децата в първа възрастова група в детската градина“ – формиране на трайни знания, умения и навици за безопасно поведение в пътнo-транспортни ситуации, формиране на умения за безопасно поведение на пътя, формиране на култура на поведение на пътя.

¹³Докладът е представен на студентската научна сесия на 08 май 2025 г. в секция „Педагогика и психология“ с оригинално заглавие на български език: ФОРМИРАНЕ НА ЗНАНИЯ И УМЕНИЯ ЗА БЕЗОПАСНО ПОВЕДЕНИЕ НА УЛИЦАТА ПРИ 3-4 ГОДИШНИТЕ ДЕЦА.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Обучението по безопасност на движението по пътищата се разглежда като цялостен процес на „непрекъснато учене през целия живот“. Затова обучението по БДПоще в ранна детска възраст е от изключително значение. Още в предучилищна възраст започва подготовката на децата за участие в пътното движение. В тази възраст те все още нямат уменията да се движат самостоятелно, но въпреки това, като участници в пътната мрежа трябва да умеят да се придвижват безопасно. Усвояването на елементарни представи, понятия и умения за безопасно поведение на пътя, ще послужи като основа за овладяване на по-сложни познавателни умения по БДП в училище. Така тези умения и знания ще се превърнат в навици, децата успешно ще могат да приложат наученото в естествена пътна ситуация.

Освен в образователните направления „Околен свят“ и „Конструирани и технологии“, обучението по БДП може успешно да се включи във всеки един режимен момент, без това да противоречи на нормите на възпитателно-образователния процес. Често използвани са дидактичните, музикално-подвижните игри, разходки и наблюдения. Препоръчително е всяка детска градина да има изградена външна площадка по БДП. Според експертите това прави обучението по БДП по-ефективно. Съоръжението дава възможност за провеждане на практически дейности в условията на пътна среда, близка до реалната, оказвайки силно въздействие върху децата, подобрявайки образователните им резултати.

В близост до частна детска градина „Вяра, Надежда и Любов“, гр. Русе, в която е осъществена педагогическата ситуация, има изградена площадка по БДП. Това породило идеята за провеждане на допълнителна дейност по БДП. В следващите редове се описват последователността от дейностите, включените ресурси и материали.

Ситуацията е проведена след закуската на децата от Възрастова група „Вяра“ като им се съобщава, че предстои излизане и посещение на площадката по БДП, намираща се в Парк на младежта в гр. Русе. На излизане от детската градина децата се „натъкват“ на минувач, който според учителя, изглеждал „разтревожен и уплашен“. Минувачът разказва на децата, че се е уплашил, защото, когато се опитвал да пресече улицата, неочаквано всички автомобили започват да натискат клаксоните си. Педагогът предложил на децата да поканят уплашения минувач като гост и да му припомнят как правилно се пресича улицата. Децата се подреждат в две колони и тръгват към площадката по БДП (фигура 1).

Фигура 1. Придвижване до площадката по БДП

След пристигане на площадката, учителят задава на децата няколко тематични гатанки: (фигура 2).

*Аз пък тук съм зиме, лете,
каня ви вежливо преминете.
Службата ми не е никак лека
и наричам се....*

/Пешеходна пътека/

Четири братлета яки,
От елен по – бързokraки.
Не търчат, а хвърчат.
Прахоляци вдигат,
но не се настигат.

Що е то?

/Автомобил/

Три очички засмени
Мигат различно оцветени:
Спри! Внимание! Тръгни!
Що е то кажи?

/Светофар/

Фигура 2. Децата отговарят на гатанки

След гатанките, педагогът обобщава, че с отговорите си децата са открили кой помага на хората да се движат по-безопасно на пътя – светофарът и пешеходната пътека. Последва играта „Премини правилно и безопасно“. Целта на играта е затвърдяване на знанията за безопасно поведение на улицата. Необходимите материали, които е подбрал педагогът, са тротинетки, детска бебешка количка, велосипед. Определят се водачи на тротинетки, пешеходци, велосипедисти, майка, бутача детска количка. При звуков сигнал от учителя, всяко от децата тръгва по площадката. Пешеходците и детето с количката са подредени на тротоара, и при сигнал от учителя, преминават по пешеходната пътека, а водачите на тротинетките и велосипедите спират, и изчакват, за да ги пропуснат (фигура 3).

Фигура 3. Децата – участници в пътното движение

За следващата дейност децата са разделени на три отбора. Пред всеки отбор са поставени по три черни картона и по една кутия с кръгове в различни цветове. Тяхната задача е да апликират правилно подредбата на светлините на светофара (фигура 4).

Фигура 4. Подреждане на светлините на светофара

Последната игра, която е подготвил педагогът, се нарича „Светофар“. На площадката предварително са нарисувани три кръга в червен, жълт и зелен цвят. Правилата на играта са: децата бягат разпръснати на площадката, при сигнал „Спри!“ всички трябва да влязат в червения кръг, при сигнал „Пригответи се!“ бързо трябва да преминат в жълтото кръгче. При сигнал „Тръгни!“, децата влизат в зеления кръг. Учителят инструктира децата, че трябва да бъдат внимателни, да следят внимателно инструкциите му, да не се бутат или блъскат докато тичат (фигура 5).

Фигура 5. Игра „Светофар“

След обобщението по темата, педагогът възнаграждава всяко дете с грамота за отлични умения и тематична книжка за оцветяване (фигура 6).

Фигура 6. Грамота за отлични умения

След провеждане на ситуацията, обратната връзка от родителите е, че в семейна среда децата им демонстрирали знания и умения за безопасно движение по улицата, описвали

значението на цветовете на светофара, напомняли, че е редно да се пропускат пешаходците на пешеходната пътека.

ИЗВОДИ

Обучението по БДП при деца от 3-4 годишна възраст е дългосрочен процес, който изисква последователност и търпение. Формирането на навици за безопасно поведение в пътната среда е инвестиция в живота и здравето на децата. Чрез играта, личният пример и поторението, децата придобиват базови умения, които ще се награждат и усъвършенстват през целият му живот. Ще завършим с думите на Е. Иванова, която посочва, че „Подготовката и реализирането на практически дейности посредством специализирана БДП площадка, поставя децата в реални ситуации от пътното движение, осигурявайки възможност за получаване на по-цялостни знания за културата на поведение, както и натрупване на личен опит“ (Иванова, 2024, с. 41).

REFERENCES

Ivanova, E. (2024). Road safety training as part of the pedagogical interaction on ‘Surrounding World’ in kindergarten Proceedings of University of Ruse, 37-42 (*Оригинално заглавие:* Иванова, Е. (2024). Обучението по безопасност на движение по пътищата като част от педагогическото взаимодействие по “Околен свят” в детската градина, Proceedings of University of Ruse, 37-42)

Parents' guide to roadsafety (2024). Retrieved at: <https://sars.gov.bg/wp-content/uploads/Narachnik-za-roditeli-BDP/Narachnik-za-roditeli-BDP.pdf> (*Оригинално заглавие:* Наръчник за родители по БДП (2024) – <https://sars.gov.bg/wp-content/uploads/Narachnik-za-roditeli-BDP/Narachnik-za-roditeli-BDP.pdf>)

FRI-1.407.1-SSS-PP-11

CHILDREN'S ADAPTATION TO NURSERY SCHOOL CONDITIONS THROUGH THE EYES OF PARENTS ¹⁴

Selin Morolu – Student

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 897 466 328
E-mail: selin.morolu@abv.bg

Pr. Assist. Prof. Ekaterina Ivanova, PhD - Supervisor

Department of Pedagogy,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 897 212 775
E-mail: eivanova@uni-ruse.bg

***Abstract:** Adaptation to nursery school is a key period that has a long-term impact on children's social and emotional skills. Because of the growing importance of daycare centers in modern society, there is a need to understand the adaptation process. This report describes a study conducted on the adaptation process of little children in the conditions of daycare centers. Results of a survey of parental opinion on the issue are analyzed.*

***Key words:** adaptation, nurseryschool, survey.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В наши дни детската ясла е все по-често предпочитана институция от младите родители. А причината за това тяхно предпочитание е свързана с връщането на майката на работното място.

Периодът на ранното детство е време на интензивно развитие, в което всяка нова среда и преживяване оказва силно влияние върху поведението, емоционалното и социалното израстване на детето. Един от първите и най-значими преходи в живота на малкото дете е постъпването в детска ясла – момент, който поставя началото на неговата социализация извън семейството. За първи път детето се изправя пред предизвикателството да бъде отделено от родителите си, да общува с непознати възрастни, да се придържа към нов режим и правила в новата среда.

Процесът на адаптация в детската ясла често е съпроводен със силни емоции. Това е етап, който изисква разбиране и професионален подход от страна на възрастните – както в семейството, така и в яслата. Успешната адаптация към детската ясла зависи от множество фактори: възрастта и индивидуалните особености на детето, подготовката, която получава у дома, атмосферата в яслата, опита и подхода на персонала, както и от доверието и сътрудничеството между родители и възпитатели (Чомпалова-Йорданова, 2008).

В настоящия доклад се разглежда адаптацията на децата в условията на детските ясли през погледа на родителите – чрез анкетно проучване, което отразява техните наблюдения, трудности, преживявания и оценки. Анализът на тази гледна точка позволява да се изведат реалните предизвикателства и ефективните подходи, които подпомагат процеса на адаптация, предоставяйки ценна основа за усъвършенстване на педагогическата практика в ранна възраст.

¹⁴Докладът е представен на студентската научна сесия на 08 май 2025 г. в секция „Педагогика и психология“ с оригинално заглавие на български език: АДАПТАЦИЯТА НА ДЕЦАТА В УСЛОВИЯТА НА ДЕТСКИТЕ ЯСЛИ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА РОДИТЕЛИТЕ.

ИЗЛОЖЕНИЕ

• Теоретични аспекти на адаптацията в детската ясла

Понятието „адаптация“ в контекста на ранното детско развитие и възпитание обхваща сложния процес на привикване на детето към нова социална, физическа и емоционална среда, различна от семейната. В периода на ранната възраст, когато детето започва да посещава детска ясла, то се изправя пред множество предизвикателства – раздяла с родителите, среща с непознати възрастни и връстници, привикване към нов режим и правила, както и необходимостта от изграждане на нови доверителни връзки.

Факторите, които влияят на този процес включват:

✓ *Възраст и индивидуални особености на детето* – по-малките или по-чувствителни деца обикновено се адаптират по-трудно. Развитието на речта, самостоятелността и емоционалната зрялост също играят важна роля;

✓ *Емоционална подготовка от страна на родителите* – емоционалната нагласа, подкрепата и ясното обяснение на предстоящите промени от страна на родителите оказват силно въздействие върху увереността и спокойствието на детето;

✓ *Начин на въвеждане в групата* – плавната адаптация на детето (постепенно въвеждане в детската ясла), обикновено води до успешно привикване на детето към новата среда;

✓ *Отношението на персонала и комуникацията с родителите* – съпричастността, търпението и индивидуалния подход на персонала на детската ясла са от особено значение. Топлото посрещане и постоянството в лицата на грижовния персонал помагат на детето да се чувства сигурно и на безопасно място;

✓ *Опит и организация в институцията* – добре подготвената среда, ясно структурирания дневен режим, както и възможностите за активност също допринасят за успешното адаптиране на малкото дете (А. Георгиева, М. Грудева, 2016г).

Емоционалните и поведенческите прояви при адаптацията варират – от краткотрайна тревожност, плач и раздразнителност до регресивни симптоми. Тези прояви често са преходни, но при липса на необходимата подкрепа могат да прераснат в по-дълбоки затруднения при социализацията.

• Водещата роля на родителите в процеса на адаптация

Адаптацията на детето към условията в детска ясла представлява сложен процес, който предполага активното участие както на персонала на институцията, така и на семейството. В научната литература се подчертава, че родителите изпълняват ключова роля в този процес, особено в подготвителния етап преди постъпването в яслена група (Ahnert et al., 2004).

✓ *Ролята на родителите в подготовката за адаптация* – активното включване на родителите в подготовката за постъпване в детското заведение е от съществено значение за формирането на положителна нагласа у детето спрямо новата среда. Проучванията показват, че при децата, които предварително са били информирани за настъпващата промяна чрез разговори, споделяне на емоции и игрови симулации, се отчитат по-ниски нива на тревожност при започване на посещенията в яслата (Degotardi & Pearson, 2009). Особено значение има създаването на усещане за сигурност, като родителите играят важна роля в установяването на трайни преходни ритуали. Тези ритуали са свързани със спазване на рутинни действия при изпращане и посрещане, както и уверение на детето, че раздялата е временна.

✓ *Емоционална подкрепа и устойчивост* – счита се, че родителите, които проявяват разбиране към чувствата на детето и реагират спокойно на разделите с детето, спомагат за по-бързо изграждане на доверие към новата среда и към персонала в детското заведение (Bowlby, 1988).

✓ *Комуникация и сътрудничество с институцията* – сътрудничеството между родители и персонал е съществен фактор за успешна адаптация. Ефективната комуникация относно индивидуалните нужди, навици и предпочитания на детето позволява прилагане на по-прецизен и персонализиран подход в ежедневната грижа. Освен това, обратната връзка от

страна на институцията предоставя възможност на родителите да проследяват развитието на детето си извън домашната среда.

✓ *Създаване на усещане за постоянство* – родителите могат да улеснят и подкрепят процеса на адаптация на детето чрез синхронизиране на дневния режим в домашна среда с този в яслата, както и чрез насърчаване на самостоятелност, социални умения и игрови взаимодействия.

Ангажираността на родителите не само улеснява прехода на детето към институционална среда, но и формира основа за изграждане на доверителни отношения между детето, родителя и възпитателите.

• **Анализ на анкетно проучване сред родители**

Във връзка с целта на настоящето изследване бе проведено анкетно проучване, насочено към изследване на родителските нагласи, наблюдения и преживявания във връзка с процеса на адаптация на деца в яслена възраст. В проучването взеха участие 117 родители на деца, посещаващи детска ясла. Анкетата включва 11 въпроса, свързани с ключови аспекти на адаптацията от родителска гледна точка. При анализа на резултатите се установи, че:

✓ *Възраст на децата и готовност за постъпване на ясла* – 86,3% от децата са постъпили на ясла след навършване на 24 месеца, когато езиковото, двигателното и емоционално развитие са на по-високо ниво. Едва 2,6% от анкетираните родители посочват, че детето им е започнало посещение на ясла преди 12-месечна възраст. Периодът се характеризира с висока зависимост от възрастните и висок риск от трудности при адаптацията. Тези резултати потвърждават данните от предишни изследвания, че възрастта на постъпване в детско заведение, е от особено значение за успешното преминаване към институционална грижа.

✓ *Първоначални реакции на децата при постъпване* – само 8,5% от децата са показали адаптация без изразени промени в поведението или емоционалното състояние. Значителна част от анкетираните родители съобщават за типични прояви на стрес: 38,5% съобщават за интензивен плач; 34,2% наблюдават силна тревожност при раздяла; други често посочвани признаци включват нежелание за игра, апатичност или отказ от контакт.

✓ *Физическо състояние* – преходът към ясла е съпроводен и с физически състояния, които могат да се тълкуват като реакции причинени от стрес: 74,4% от родителите отчитат повишена честота на боледувания; 44,4% от родителите съобщават за поведенчески промени като раздразнителност и нарушения в съня; 8,5% от родителите наблюдават спад в апетита на детето. Тези реакции показват необходимост от внимателно проследяване на адаптационния процес както от страна на персонала, така и от родителите.

✓ *След адаптационен период* – независимо от първоначалните трудности, 52,1% от родителите посочват, че след преминаване на адаптационния период децата демонстрират повишена самостоятелност, социални и комуникативни умения, както и интерес към нови дейности. Това потвърждава твърдението, че институционалната грижа е фактор за развитие, но при условие, че се предостави адекватна подкрепа.

✓ *Комуникацията с персонала* – въпросът за качеството на комуникацията между родители и персонала на детското заведение е от ключово значение. Според данните 34,2% от родителите определят комуникацията като „много полезна и подкрепяща“, а 19,7% я намират за недостатъчна или непоследователна. Тези резултати подчертават нуждата от ясна и редовна комуникация и персонална обратна връзка, особено в началните етапи на адаптацията.

✓ *Ниво на доверие и удовлетвореност* – 44,4% от анкетираните родители изразяват пълно доверие към персонала на детската ясла. Освен това 59% от родителите биха препоръчали съответната детска ясла на други родители без никакви съмнения. Тези резултати могат да се интерпретират като индикатор за относително високо ниво на удовлетвореност от институционалната грижа.

ИЗВОДИ

Адаптацията към условията на детската ясла е комплексен процес, изискващ съвместни усилия на родители, педагози и медицински персонал. Ключови фактори за успешната адаптация са плавното въвеждане, последователността в подхода и изграждането на емоционална сигурност. Ролята на родителите е от съществено значение, като важен аспект е осигуряването на открита комуникация със специалистите. Институциите следва да прилагат индивидуален подход към всяко дете, осигурявайки подкрепа както за него, така и за родителите.

Въз основа на получените данни от анкетното проучване е ясно, че адаптацията не е едностранен процес, подчертава се нуждата от допълнителни усилия за усъвършенстване на сътрудничеството между родители и детски ясли, с цел постигане на оптимални условия за развитие и благосъстояние на децата в ранна възраст.

REFERENCES

Ahnert, L., Gunnar, M. R., Lamb, M. E., & Barthel, M. (2004). Transition to child care: Associations with infant–mother attachment, infant negative emotion, and cortisol elevations. *Child Development, 75*(3), 639–650.

Bowlby, J. (1988). *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. Basic Books.

Chompalova-Yordanova, M. (2008) – My Child (**Оригинално заглавие:** Чомпалова-Йорданова, М. (2008). Моето дете)

Degotardi, S., & Pearson, E. (2009). Relationship theory in the nursery: Attachment and beyond. *Contemporary Issues in Early Childhood, 10*(2), 144–15.

Georgieva, A., Grudeva, M. (2016). Adaptation of children at an early age to the conditions of the nursery (**Оригинално заглавие:** Георгиева, А., М. Грудева (2016). Адаптация на децата от ранна възраст в условията на детската ясла, В: Педагогически форум, кн.2).

UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“

UNION OF SCIENTISTS - RUSE

**65TH ANNUAL SCIENTIFIC CONFERENCE
OF UNIVERSITY OF RUSE „ANGEL KANCHEV“
AND UNION OF SCIENTISTS – RUSE**

OCTOBER 2025

INVITATION

**Ruse, 8 Studentska str.
University of Ruse
Bulgaria**

PROCEEDINGS
Volume 64, Series 6.5.

Pedagogy and Psychology

Under the general editing of:
Assoc. Prof. Svetlozar Tsankov, PhD

Editor of Volume 64:
Prof. Daniel Bratanov, PhD

Bulgarian Nationality
First Edition

Printing format: A5
Number of copies: on-line

ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.
The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

PUBLISHING HOUSE
University of Ruse "Angel Kanchev"